

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

МИХАЛЬЧУК ПАВЛО ВІТАЛІЙОВИЧ

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ
РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ
ПРОЦЕСІ**

Спеціальність: 014.07. Середня освіта (Географія)

Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Економіка)

Робота на здобуття освітнього рівня «Магістр»

Науковий керівник:

ГОЛУБ ГЕННАДІЙ СЕРГІЙОВИЧ

кандидат географічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

Засідання кафедри економічної та соціальної географії від

Завідувач кафедри к. геогр. н., доц. Погребський Т. Г.

ЛУЦЬК-2025

АНОТАЦІЯ

Михальчук П.В. Методологічні основи організації позакласної роботи з географії у сучасному освітньому процесі: магістерська кваліфікаційна робота зі спеціальності 014.07. Середня освіта (Географія). – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2025.

Представлена магістерська робота присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню та практичному аналізу організації позакласної роботи з географії у закладах загальної середньої освіти в умовах реалізації компетентнісно орієнтованої моделі навчання та положень Концепції Нової української школи. У дослідженні розкрито сутність поняття «позакласна робота», визначено її функції, завдання та роль у формуванні ключових і предметних географічних компетентностей учнів.

У роботі систематизовано сучасні форми позакласної роботи з географії, зокрема систематичні й епізодичні, охарактеризовано їх дидактичний, розвивальний і виховний потенціал. Особливу увагу приділено принципам, методам і педагогічним умовам організації позакласної діяльності, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток просторового мислення, дослідницьких умінь і екологічної свідомості.

Проведено аналіз ефективності традиційних і інноваційних форм позакласної роботи з географії, визначено проблеми та перспективи їх упровадження в освітню практику. На основі діяльнісного та компетентнісного підходів розроблено й методично обґрунтовано інтелектуально-розважальну гру «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польову експедицію «Таємниці Волинської Амазонії», спрямовані на інтеграцію навчальних, розвивальних і виховних завдань географічної освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в розробленні та апробації комплексної методичної моделі позакласної роботи з географії, що поєднує ігрові та дослідницькі форми діяльності й орієнтована на формування ключових географічних компетентностей учнів з використанням регіонального краєзнавчого матеріалу.

Практичне використання отриманих результатів можливе в діяльності вчителів географії, керівників гуртків і факультативів, організаторів позашкільної освіти, а також у процесі підготовки майбутніх учителів географії та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: позакласна робота, географічна освіта, географічні компетентності, діяльнісний підхід, географічний квест, навчально-польова експедиція.

ANNOTATION

Mykhalchuk P. V. Methodological basis of organization of extra-curricular work in geography in the modern educational process: Master's Qualification Thesis in Specialty 014.07 Secondary Education (Geography). – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2025.

The presented master's thesis is devoted to the theoretical and methodological substantiation and practical implementation of modern approaches to organizing extracurricular activities in geography in general secondary education institutions within the framework of the competency-based educational paradigm and the reform of school education in accordance with the Concept of the New Ukrainian School. The study considers extracurricular geography activities as an integrative component of the educational process that complements classroom-based instruction and ensures the formation of key and subject-specific geographical competencies of students.

The thesis analyzes scientific approaches to defining the content, functions, and principles of organizing extracurricular activities and provides a classification of forms of extracurricular geography work according to organizational, content-related, and temporal criteria. Systematic and episodic forms are identified, and their educational, developmental, and formative potential is substantiated. The specifics of geographical clubs, electives, geographical societies, school publications, olympiads, tournaments, intellectual games, and educational excursions are characterized as effective means of enhancing students' cognitive activity.

Special attention is paid to the methodological substantiation of innovative activity-based forms of extracurricular geography work. Based on the integration of game-based and research-oriented approaches, the study develops and tests original methodological materials for the intellectual game "GeoQuest: Around the World in 120 Minutes" and the educational field expedition "Secrets of the Volyn Amazonia." Their structure, stages of implementation, content, system of tasks, and criteria for evaluating learning outcomes are determined. Pedagogical conditions for the effective use of these forms in the educational process are substantiated.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive substantiation of the methodological foundations of organizing extracurricular geography activities

within a competency-oriented educational environment and in the development of practice-oriented methodological models of innovative extracurricular forms that integrate research-based, game-based, and local studies approaches.

The practical significance of the obtained results consists in the possibility of their application in the professional activities of geography teachers in general secondary education institutions, leaders of geographical clubs and electives, in the professional training of future geography teachers, as well as in the system of in-service teacher training.

Keywords: extracurricular geography activities, geographical education, geographical competencies, competency-based approach, geographical quest, educational field expedition.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ	8
1.1. Суть поняття “позакласна робота” та її основні завдання.....	8
1.2. Класифікація форм позакласної роботи з географії у сучасному освітньому процесі.....	11
1.3. Принципи та методи організації позакласної роботи з географії	15
РОЗДІЛ ІІ. СИСТЕМАТИЧНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ	21
2.1. Географічні гуртки.....	21
2.2. Географічні факультативи.....	24
2.3. Географічне товариство.....	25
2.4. Географічні клуби	27
2.5. Шкільні географічні видання.....	29
2.6. Шкільні краєзнавчі (географічні) музеї	32
2.7. Мала академія наук України	33
РОЗДІЛ ІІІ. ЕПІЗОДИЧНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ	36
3.1. Географічні олімпіади	36
3.2. Географічні конференції.....	38
3.3. Географічні турніри	39
3.4. Географічні вечори, ігри, квести, КВК	40
3.5. Тиждень географії	43
3.6. Усний журнал з географії.....	45
3.7. Географічна екскурсія	47
РОЗДІЛ ІV. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	53
4.1. Методична розробка розважально – інтелектуальної гри з географії «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин».....	53
4.2. Методична розробка проведення навчальної експедиції "Таємниці Волинської Амазонії"	62
4.3. Проблеми та перспективи використання запропонованих методик в організації позакласної роботи з географії.....	69
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Географія як навчальний предмет відіграє ключову роль у формуванні цілісного наукового світогляду учнів, забезпечуючи їх знаннями про закономірності розвитку природи та суспільства, а також формуючи просторове мислення. Сучасні освітні реформи, зокрема впровадження стандартів Нової української школи (НУШ), висувають вимоги до формування ключових компетентностей особистості, розвитку дослідницьких, критичних та творчих здібностей учнів.

Водночас, обмеженість навчального часу в межах уроку не дозволяє повною мірою реалізувати величезний практичний, краєзнавчий та виховний потенціал географії. У цьому контексті позакласна робота набуває статусу важливого інструменту для: поглиблення теоретичних знань, формування навичок практичної діяльності (зокрема польових досліджень), розширення світогляду, а також виховання екологічної культури та національної свідомості. Необхідність пошуку, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки методологічних основ організації інноваційних, діяльнісних та ефективних форм позакласної роботи з географії (таких як географічні квести та навчально-польові експедиції), які відповідають сучасним педагогічним вимогам і сприяють підвищенню пізнавальної активності учнів, що зумовлює актуальність обраної теми.

Мета даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній верифікації методологічних засад організації позакласної роботи з географії у закладах загальної середньої освіти, спрямованої на розвиток ключових географічних компетентностей учнів шляхом впровадження інноваційних діяльнісних форм (на прикладі навчально-польової експедиції та інтелектуальної гри).

Для досягнення поставленої мети авторами було визначено виконання ряду дослідницьких завдань:

- проаналізувати та систематизувати теоретичні та методичні засади організації позакласної роботи з географії у контексті сучасних освітніх стандартів;
- обґрунтувати функції, принципи та педагогічні умови організації позакласної роботи, яка стимулює пізнавальний інтерес та самостійну діяльність учнів;
- виокремити особливості організації систематичних та епізодичних форм позакласної роботи з географії;
- розробити та методично обґрунтувати сценарії й алгоритми проведення інноваційних діяльнісних форм, зокрема навчально-польової експедиції та інтелектуальної гри «ГеоКвест»;
- визначити та обґрунтувати комплекс педагогічних умов, які забезпечують високу ефективність впровадження розроблених форм позакласної роботи.

Об’єкт дослідження – педагогічний процес організації позакласної роботи в системі географічної освіти учнів закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження - методологічні основи, зміст, форми та методи організації позакласної роботи з географії (на прикладі навчально-польової експедиції та географічного квесту), що забезпечують розвиток ключових географічних компетентностей учнів.

Методичною основою написання даної магістерської роботи є наукові праці українських і зарубіжних дослідників, у яких висвітлюються теоретичні та практичні аспекти організації позакласної діяльності, методики навчання географії, а також реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі. Зокрема, у роботі використано напрацювання О. Топузова, М. Костриці, Л. Вішнікіної, Ю. Бабанського, І. Лернера, В.Сухомлинського, П. Підкасистого, Л. Паламарчука, В. Вербицького, Л. Руденка, П. Масляка, М. Багрова і т.д.

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження та виконання поставлених завдань у роботі було застосовано комплекс взаємодоповнювальних

теоретичних й емпіричних методів дослідження, що забезпечили цілісність та наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Теоретичні методи дослідження включали аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію науково-методичних джерел, дисертаційних досліджень, чинних навчальних програм і нормативно-правових документів у сфері педагогіки, дидактики та методики навчання географії. Застосування зазначених методів дало змогу визначити теоретико-методологічні засади дослідження, обґрунтувати актуальність обраної проблематики, уточнити ключові поняття й сформувати понятійно-категоріальний апарат роботи. Метод порівняння використовувався для зіставлення різних форм і методів позакласної роботи з географії та виокремлення найбільш результативних моделей її організації, зокрема систематичних і епізодичних форм. Метод моделювання було застосовано з метою конструювання структури та змістового наповнення інноваційних форм позакласної діяльності, таких як геоквест «Навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польова експедиція «Таємниці Волинської Амазонії». Емпіричні методи дослідження охоплювали педагогічне спостереження (пряме й опосередковане) за навчально-пізнавальною діяльністю учнів у процесі проведення позакласних заходів, що дозволило виявити рівень їхньої пізнавальної активності, зацікавленості та залученості до навчального процесу. Для об'єктивної оцінки результатів навчальної діяльності застосовувалися тестування та аналіз продуктів діяльності учнів (дослідницькі проекти, звіти, картографічні матеріали), що дозволило визначити рівень засвоєння географічних знань і сформованості практичних умінь.

Наукова новизна даної магістерської роботи полягає у комплексному розв'язанні проблеми організації позакласної роботи з географії в умовах компетентісно орієнтованої освіти. У дослідженні вперше розроблено та експериментально апробовано методичну модель позакласної діяльності з географії, що ґрунтується на інтеграції ігрового та дослідницького підходів. Запропонована модель передбачає поєднання інтелектуальної гри «ГеоКвест:

навколо світу за 120 хвилин» і навчально-польової експедиції як взаємодоповнювальних форм роботи, спрямованих на формування ключових географічних компетентностей учнів, зокрема дослідницької, екологічної та просторової. Важливою складовою новизни є також теоретичне обґрунтування та практична перевірка комплексу педагогічних умов, які забезпечують ефективність упровадження інноваційних форм позакласної роботи з географії на основі використання регіонального краєзнавчого матеріалу та реалізації міжпредметних зв'язків.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про позакласну роботу з географії як важливий інтегративний компонент цілісної системи географічної освіти. Важливим теоретичним результатом є також обґрунтування методологічних принципів побудови інноваційних моделей позакласної діяльності (географічний квест, навчально-польова експедиція), які відповідають засадам діяльнісного та компетентнісного підходів, закладених у концепції Нової української школи.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та апробації комплексу методичних матеріалів, придатних для безпосереднього використання в освітній практиці. У роботі сформульовано конкретні методичні рекомендації щодо планування, організації та оцінювання результативності позакласної роботи з географії, які можуть бути використані вчителями-практиками, керівниками шкільних географічних гуртків, організаторами позашкільної освіти та фахівцями методичних служб.

Одержані результати також можуть бути застосовані у процесі професійної підготовки майбутніх учителів за спеціальністю «Середня освіта (Географія)» у закладах вищої освіти, під час викладання дисциплін методичного спрямування, а також у системі післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення кваліфікації вчителів географії та впровадження сучасних інноваційних форм позакласної діяльності.

Особистий внесок здобувача у виконану магістерську роботу полягає у самостійному здійсненні всіх основних етапів науково-дослідної та практико-орієнтованої діяльності. Зокрема, автором проведено ґрунтовний теоретичний аналіз науково-методичних джерел, присвячених проблемам сутності, класифікації, форм і методів позакласної роботи з географії, а також сучасним підходам до формування географічних компетентностей учнів. Автором розроблено повний комплекс методичних матеріалів і дидактичного забезпечення для проведення розважально-інтелектуальної гри «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польової експедиції «Таємниці Волинської Амазонії», включно з розробкою маршруту, системи завдань, інструктивних матеріалів і карток моніторингових спостережень.

Апробація результатів роботи. Методика та результати проведеної роботи були апробовані на Всеукраїнській науково – практичній конференції “Суспільно – географічні чинники розвитку регіонів”(Луцьк, 2025).

Обсяг і структура роботи. Дана магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить роботи складає 79 сторінок, з них 69 сторінок – основний текст. Список використаних джерел налічує 43 письмових та електронних ресурсів.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ

1.1. Суть поняття “позакласна робота” та її основні завдання

Позакласна робота є важливою складовою освітнього процесу, що органічно доповнює класно-урочну систему навчання та сприяє всебічному розвитку особистості здобувачів освіти. У педагогічній науці поняття «позакласна робота» трактується як цілеспрямована, організована діяльність учнів, що здійснюється поза межами обов’язкових навчальних занять під керівництвом учителя або за його консультативної підтримки й ґрунтується на добровільній участі школярів. Вона охоплює різноманітні форми навчально-пізнавальної, дослідницької, творчої та суспільно корисної діяльності[19].

Зокрема, В. О. Сухомлинський визначав позакласну роботу як важливий засіб розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей учнів, наголошуючи, що саме в позаурочній діяльності дитина має можливість вільно проявляти ініціативу, самостійність і зацікавлення пізнанням світу. На його думку, позакласна діяльність сприяє формуванню цілісного світогляду та вихованню відповідального ставлення до навколишньої дійсності[38].

Згідно з підходом О.В. Дмитрук, позакласна робота розглядається як форма організації навчально-пізнавальної діяльності, спрямована на поглиблення та розширення знань, отриманих на уроках, а також на формування в учнів дослідницьких умінь і навичок самостійної роботи. Учений підкреслював, що позакласна діяльність створює умови для реалізації проблемного та діяльнісного підходів у навчанні[18].

У працях Н.А.Горошко позакласна робота визначається як складова системи навчально-виховного процесу, що виконує навчальну, виховну та розвивальну функції. Автор наголошує на її ролі у формуванні стійкої мотивації до навчання та активізації пізнавальної діяльності учнів[14].

Особливого значення позакласна робота набуває у процесі викладання географії. За твердженням Л. М. Паламарчук, географія як наука про природу, населення та господарство світу потребує широкого залучення практичних форм

навчання, які неможливо повною мірою реалізувати лише в межах уроку. Саме позакласна робота дає змогу поєднати теоретичні знання з безпосереднім спостереженням природних і суспільно-географічних явищ[30].

О. М. Топузов підкреслює, що позакласна діяльність з географії сприяє розвитку просторового мислення, формуванню вмінь аналізувати територіальні відмінності та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між природними й соціально-економічними процесами. Вона також є ефективним засобом екологічного та громадянського виховання учнів[40].

Таким чином, узагальнюючи підходи різних авторів, можна стверджувати, що позакласна робота з географії — це цілеспрямована, педагогічно організована та добровільна діяльність учнів, що здійснюється поза межами уроків і спрямована на поглиблення та практичне застосування географічних знань, формування предметних і ключових компетентностей, розвиток просторового мислення, дослідницьких умінь та екологічної свідомості шляхом використання активних, практикоорієнтованих і дослідницьких форм навчання (екскурсій, експедицій, проєктів, гурткової та краєзнавчої діяльності).

Виходячи з сутності та змісту позакласної роботи з географії, важливим є визначення її основних функцій та завдань, реалізація яких забезпечує ефективність даного напрямку освітньої діяльності. Сукупність цих завдань відображає навчальний, розвивальний та виховний потенціал позакласної роботи й зумовлює її значення в системі географічної освіти(див. Рис. 1.1)[42].

Рис. 1.1. Основні функції та завдання позакласної роботи з географії(складено авторами на основі даних [42]).

Одним із ключових завдань позакласної роботи з географії є поглиблення та розширення географічних знань учнів, отриманих у процесі урочного навчання. Завдяки залученню школярів до різноманітних форм позаурочної діяльності створюються умови для більш детального вивчення окремих тем, явищ і процесів, які не завжди можуть бути повноцінно розкриті в межах навчальної програми. Це сприяє кращому розумінню закономірностей розвитку природи, населення та господарства, а також формуванню цілісного географічного світогляду.

Важливим завданням є формування та розвиток практичних умінь і навичок географічного дослідження. Позакласна робота забезпечує можливість безпосереднього спостереження за природними об'єктами й процесами, проведення польових досліджень, вимірювань, картографічних і статистичних робіт. У ході такої діяльності учні набувають умінь працювати з картами, планами місцевості, геоінформаційними ресурсами, здійснювати аналіз і узагальнення отриманих даних.

Наступним важливим завданням позакласної роботи з географії є розвиток пізнавальних інтересів та навчальної мотивації учнів. Залучення до творчих, дослідницьких і практикоорієнтованих видів діяльності сприяє підвищенню зацікавленості школярів у вивченні географії, формуванню стійкої потреби в самостійному пізнанні навколишнього світу та розширенні власного світогляду.

Суттєвим завданням є також формування ключових і предметних компетентностей, зокрема інформаційної, комунікативної, екологічної та соціальної. У процесі позакласної роботи учні вчаться працювати в команді, презентувати результати власної діяльності, аргументовано відстоювати свою позицію, що сприяє розвитку соціальних навичок і відповідальності.

Особливе місце серед завдань позакласної роботи з географії займає екологічне та громадянське виховання учнів. Вивчення природних комплексів,

антропогенних змін довкілля, екологічних проблем регіону формує в учнів усвідомлення цінності природних ресурсів, відповідального ставлення до навколишнього середовища та готовності брати участь у його збереженні й відновленні.

Не менш важливим завданням є розвиток краєзнавчої компетентності та формування патріотичних почуттів. Дослідження рідного краю, його природних і соціально-економічних особливостей сприяє поглибленню знань про власну місцевість, вихованню любові до Батьківщини та активної громадянської позиції.

1.2. Класифікація форм позакласної роботи з географії у сучасному освітньому процесі

Ефективна організація освітнього процесу вимагає не лише якісного викладання навчального матеріалу на уроках, але й створення сприятливих умов для позаурочної діяльності. У контексті вивчення географії, позакласна робота набуває особливого значення, оскільки вона забезпечує реалізацію діяльнісного підходу, сприяє формуванню просторового мислення та розвитку практичних навичок дослідження довкілля, які є основою географічної компетентності. Класифікація даного виду діяльності ґрунтується на кількох основних критеріях, які визначають її форму, зміст і періодичність(див. Рис.1.3.)[32].

Першим критерієм класифікації позакласної роботи є її мета та змістова наповненість. У даному випадку виокремлюють навчально-пізнавальну, розвиваюча, виховну та інтегровану форми позакласної діяльності. Навчально-пізнавальна форма спрямована на поглиблення знань і закріплення умінь та навичок, отриманих на уроках географії. Вона передбачає практичну діяльність учнів: роботу з картами та атласами, проведення спостережень і лабораторних робіт, участь у польових дослідженнях та навчально-дослідницьких експедиціях. Такі заходи дозволяють учням закріпити теоретичні знання, розвивати предметну компетентність і здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях[31].

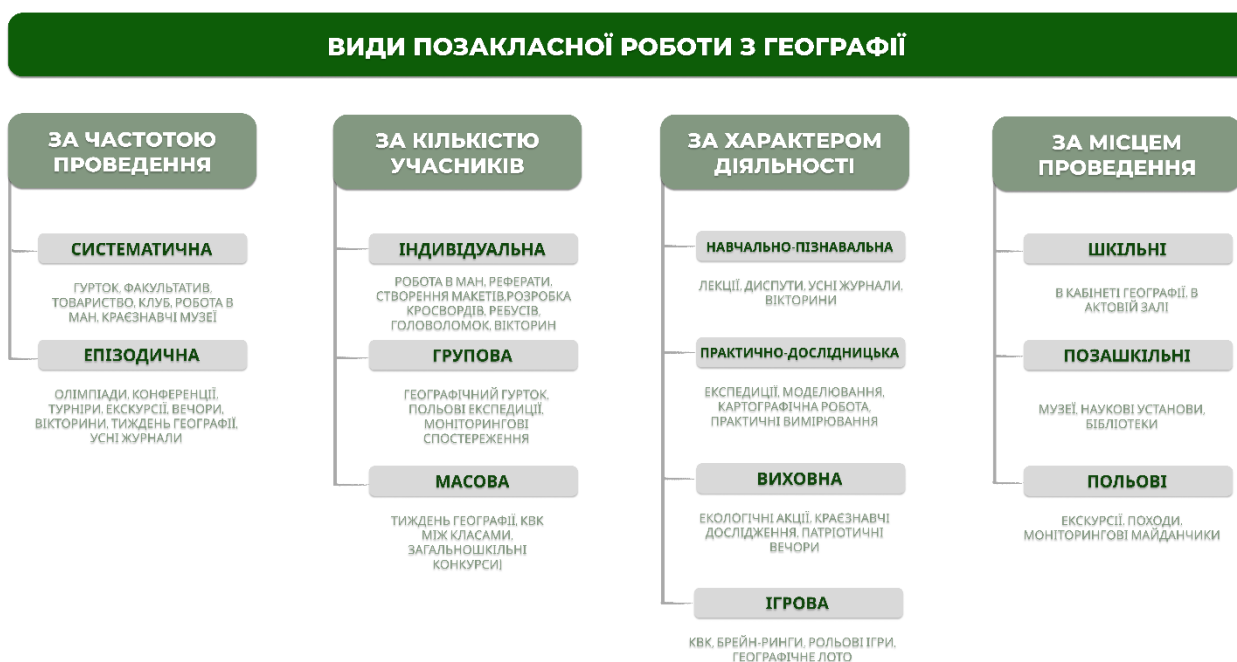

Рис. 1.3. Класифікація видів позакласної роботи з географії (розроблено авторами на основі даних[32])

Розвиваюча форма позакласної роботи спрямована на формування критичного, логічного та просторового мислення, аналітичних та дослідницьких навичок. Вона включає завдання, що передбачають порівняння, оцінку та систематизацію інформації, вирішення проблемних та практичних завдань, моделювання географічних процесів і явищ. Така діяльність стимулює самостійність, ініціативність та активну пізнавальну діяльність учнів.

Виховна форма реалізує ціннісні, соціальні та моральні орієнтири. Вона спрямована на формування екологічної культури, відповідального ставлення до природних ресурсів, соціальної активності та громадянської позиції. До виховних заходів належать екологічні акції, участь у соціально значущих проектах, волонтерські ініціативи та інші форми діяльності, що сприяють розвитку у учнів усвідомленого ставлення до довкілля та суспільства.

Інтегрована форма поєднує навчально-пізнавальні, розвивальні та виховні завдання, забезпечуючи комплексний підхід до розвитку учнів. Прикладами інтегрованої діяльності є комплексні краєзнавчі проекти та дослідницькі

експедиції, у рамках яких учні одночасно досліджують природні та соціально-економічні процеси, аналізують інформацію, роблять висновки та формулюють практичні рекомендації. Така форма діяльності дозволяє досягати максимального ефекту у розвитку предметних компетентностей, мислення та ціннісних орієнтирів учнів[32].

Класифікація позакласної роботи за організаційною формою дозволяє визначити формат взаємодії між учителем і учнями, а також масштаб охоплення учасників. Залежно від кількості учасників та характеру взаємодії виділяють три основні її рівні: індивідуальну, групову (гурткову) та масову роботу.

Індивідуальна робота є найменш формалізованою та найбільш гнучкою формою позакласної діяльності. Вона передбачає самостійну діяльність учня під керівництвом учителя та базується на індивідуальних здібностях і поглиблених інтересах до певної географічної проблеми або регіону. До основних форм індивідуальної роботи належать проєктна діяльність, що включає створення географічних моделей, макетів, інфографіки та підготовку робіт для захисту у системі Малої академії наук України (МАН); дослідницька робота, яка передбачає вивчення конкретних географічних об'єктів або явищ рідного краю, наприклад аналіз стану локального водного об'єкта або демографічної ситуації мікрорайону; позакласне читання, що передбачає підбір та опрацювання додаткової науково-популярної літератури, географічних журналів, карток та атласів; а також підготовка до олімпіад, що дає змогу поглиблено вивчати теми, які виходять за межі шкільної програми, і розвивати предметні компетентності.

Групова або гурткова робота є систематичною формою діяльності та спрямована на розвиток практичних навичок, командної взаємодії й комунікативних компетентностей учнів. Вона об'єднує учнів зі спільними інтересами на тривалий період. До основних форм групової роботи належать географічні гуртки, що спеціалізуються на поглибленому вивченні окремих галузей географії, наприклад "Гідролог", "Метеоролог", "Юний картограф"; клуби за інтересами, де учні обговорюють актуальні геополітичні або екологічні

проблеми, як-от "Клуб мандрівників" або дебати про глобалізацію; красзнавчі пошукові групи, що займаються збором, систематизацією та аналізом матеріалів про природні ресурси, історію та культуру рідного краю; а також шкільний географічний музей (куточок), де учні спільно створюють експозиції, макети та наочні посібники.

Масова робота охоплює широкий загаль учнів і має значний виховний потенціал, сприяє популяризації географічних знань та стимулює колективну активність. Серед основних форм масової роботи виділяють тижні та декади географії, що поєднують комплекс заходів, зокрема конкурси стінгазет, географічні виставки, загальношкільні вікторини та відкриті уроки; олімпіади та турніри, які стимулюють поглиблене вивчення географічного матеріалу та розвиток інтелектуальних здібностей; географічні вечори, присвячені знаменним датам, видатним відкриттям або мандрівникам; а також КВК та інтелектуальні ігри, що використовують ігрові елементи для закріплення знань та розвитку кмітливості[10].

Однією з найважливіших класифікацій позакласної роботи є поділ її форм за частотою проведення, зокрема, сучасні науковці виділяють:

- ✓ **Епізодичні форми** позакласної роботи з географії, що характеризуються нерегулярністю проведення та зазвичай приурочені до певної події, наукових або календарних дат, актуальних природничих проблем чи інтересів учнів. До таких заходів належать, зокрема, окремі лекції та тематичні презентації, географічні вечори, присвячені знаменним датам або відкриттям видатних мандрівників, одноразові екскурсії до природних або культурних об'єктів, а також публічні лекції й семінари, організовані спеціально до важливих подій. Дані форми діяльності мають високий виховний і інформаційний потенціал, дозволяють зацікавити учнів новими темами та мотивувати їх до подальшого самостійного вивчення географії.

- ✓ **Систематичні форми** позакласної роботи проводяться регулярно протягом навчального року і забезпечують планомірний розвиток предметних компетентностей. До них відносять постійні гуртки та клуби за інтересами (наприклад, «Юний географ», «Екологічний клуб»), регулярну проектну та дослідницьку діяльність, навчальні поїздки та польові експедиції, а також підготовку та участь у шкільних та районних олімпіадах, конкурсах і науково-практичних конференціях. Систематичні форми дозволяють формувати дослідницькі та практичні навички, підтримувати стабільний інтерес до предмета, розвивати критичне та просторове мислення, а також інтегрувати навчальні, розвивальні та виховні завдання у комплексну діяльність учнів[8].

Таким чином, поєднання епізодичних і систематичних форм позакласної роботи з географії дає змогу педагогам створювати багаторівневу систему навчально-виховної діяльності. Епізодичні заходи мотивують і зацікавлюють учнів новими темами, а систематичні — забезпечують регулярний розвиток знань, умінь та навичок, формування дослідницьких компетентностей та ціннісних орієнтирів, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до розвитку учнів та підвищити ефективність позакласної діяльності.

1.3.Принципи та методи організації позакласної роботи з географії

Організація позакласної роботи з географії є невід’ємною складовою сучасного освітнього процесу, оскільки вона сприяє поглибленню знань, формуванню практичних умінь і навичок, розвитку дослідницьких компетентностей, а також вихованню екологічної свідомості та соціально активної позиції учнів. Для досягнення цих цілей ефективна позакласна діяльність повинна базуватися на певних педагогічних принципах, які визначають основні її напрямки організації навчально-виховного процесу та забезпечують його цілеспрямованість, системність і результативність(див Рис.1.2)[9].

Одним із провідних принципів є принцип добровільності, що передбачає участь учнів у позакласній діяльності на основі власного інтересу та мотивації, а не під тиском зовнішніх факторів. Дотримання цього принципу забезпечує високу активність, самостійність і творчий підхід до виконання завдань. Так, учень може обирати тему індивідуального дослідницького проєкту, наприклад, вивчення стану локального водного об'єкта, і самостійно організовувати польові спостереження та аналіз отриманих даних[5].

Рис. 1.2. Основні принципи організації позакласної роботи з географії(складено авторами на основі даних [9]).

Важливим доповненням до принципу добровільності є принцип зв'язку з життям (практичної спрямованості). Він передбачає інтеграцію теоретичних знань із практичною діяльністю та використанням локального краєзнавчого матеріалу. Завдяки цьому учні можуть застосовувати отримані знання у реальних умовах, формуючи власний досвід і розуміння навчального матеріалу. Наприклад, під час складання туристичного маршруту рідного міста учні одночасно застосовують знання з географії, екології та історії, що сприяє комплексному аналізу території.

Наступним логічним кроком у системній організації позакласної роботи є принцип системності та послідовності, який визначає плановість і регулярність проведення заходів. Кожна наступна діяльність повинна логічно впливати з попередньої, що дозволяє поглиблювати знання і поступово ускладнювати завдання. Наприклад, після вивчення теоретичного матеріалу про річкові системи учні спершу створюють макети річкових долин у класі, а потім здійснюють польові спостереження на місцевій річці для збору та аналізу даних[9].

Разом із системністю важливо дотримуватися принципу масовості з урахуванням диференціації, який забезпечує залучення максимальної кількості учнів до різних форм позакласної роботи, враховуючи їхні індивідуальні здібності та інтереси. Так, під час проведення тижня географії одні учні створюють макети рельєфу, інші – готують презентації з кліматології, а треті – організовують екскурсії для молодших класів, що дозволяє ефективно розвивати компетентності кожного учасника.

Не менш важливим є принцип творчої ініціативи та самодіяльності, який передбачає передачу учням організаційних та виконавчих функцій. Це сприяє розвитку самостійності, відповідальності та лідерських навичок. Наприклад, учні гуртка «Юний картограф» самостійно планують маршрут дослідження річкової системи, розподіляють обов'язки, проводять польові спостереження та готують аналітичний звіт[5].

Завершальним є принцип міжпредметних зв'язків, що забезпечує комплексний підхід до вивчення географічних явищ шляхом інтеграції знань з інших дисциплін, таких як історія, біологія, хімія та математика. Наприклад, дослідження забруднення місцевого водоймища передбачає аналіз фізико-географічних особливостей території (географія), хімічний аналіз води (хімія) та оцінку історичних чинників зміни екосистеми (історія)[1].

Ефективна організація позакласної роботи з географії ґрунтується на системному використанні різноманітних методів, які забезпечують досягнення

навчально-пізнавальних, розвивальних та виховних цілей. Методи організації визначають конкретні способи взаємодії вчителя та учнів, регламентують форми роботи залежно від типу заходу та поставлених завдань, а також забезпечують цілісне формування знань, умінь і компетентностей учнів.

Рис. 1.3. Методи організації позакласної роботи з географії (складено авторами на основі даних[11]).

Однією з основних груп є словесні методи, які передбачають передачу інформації, обговорення проблем та формування світогляду учнів. Вони є ефективним засобом пояснення теоретичного матеріалу та організації дискусій, що сприяє розвитку критичного мислення та комунікативних навичок. До словесних методів належать бесіда та диспут, лекції та доповіді, пояснення та інструктаж. Наприклад, диспут «Майбутнє водних ресурсів України» стимулює аналітичне мислення та навички аргументованого висловлення власної позиції, тоді як лекційні доповіді дозволяють учням поглиблено опрацювати теми, що виходять за межі шкільної програми[5].

Комплексне формування географічної компетентності неможливе без наочних методів, які спрямовані на розвиток просторового мислення та уявлень

про природні та соціальні процеси. Серед них використовуються демонстрація ілюстрацій, географічних карт, моделей рельєфу, гербаріїв та колекцій гірських порід. Наприклад, використання Google Earth для аналізу водних систем регіону дозволяє учням наочно спостерігати реальні географічні об'єкти та процеси, що забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу.

Особливу роль у позакласній роботі відіграють практичні (діяльнісні) методи, які реалізують дослідницький і прикладний аспект навчання. Вони включають метод спостереження, експериментально-дослідницькі роботи, моделювання та картографічні вправи. Наприклад, учні можуть фіксувати метеорологічні показники під час польових спостережень, аналізувати склад ґрунтів чи води у лабораторних умовах, створювати макети рельєфу або складати тематичні карти та туристичні маршрути. Такі методи сприяють розвитку просторового та аналітичного мислення, формуванню практичних умінь та самостійності учнів[11].

Для підвищення мотивації та активного залучення учнів застосовуються методи стимулювання та ігрові методи, які створюють позитивний емоційний фон і розвивають логічне мислення, комунікативні навички та командну взаємодію. До них належать метод змагання, ігрові та рольові вправи, а також метод заохочення. Так, проведення географічних олімпіад, КВК, рольових ігор або географічних квестів стимулює активність учнів, а нагородження переможців і відзначення найкращих дослідницьких робіт формує позитивну мотивацію до навчальної діяльності[12].

Отже, комплексне застосування словесних, наочних, практичних та стимулювально-ігрових методів дозволяє реалізувати принципи добровільності, практичної спрямованості, системності та самодіяльності, що закладені в організації позакласної роботи з географії. Поєднання цих методів сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, розвитку їхніх практичних і пізнавальних навичок, а також вихованню соціально активної, освіченої та екологічно свідомої особистості.

Отже, комплексне застосування словесних, наочних, практичних та стимулювально-ігрових методів дозволяє реалізувати принципи добровільності, практичної спрямованості, системності та самодіяльності, що закладені в організації позакласної роботи з географії. Поєднання цих методів сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, розвитку їхніх практичних і пізнавальних навичок, а також вихованню соціально активної, освіченої та екологічно свідомої особистості.

РОЗДІЛ II. СИСТЕМАТИЧНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ

2.1. Географічні гуртки

У педагогічній науці поняття «гурток» трактується як одна з ефективних форм організації позакласної діяльності, що спрямована на поглиблення знань учнів, розвиток їхніх практичних умінь, творчих здібностей та пізнавальної активності. Відповідно до визначення відомого українського педагога І. Я. Лернера, гурток — це самостійний творчий колектив учнів, об'єднаний за інтересами, що систематично займається дослідницькою, розвивальною або практичною діяльністю під керівництвом учителя або наставника з метою поглиблення знань та формування умінь у певній галузі. Назви гуртків можуть відображати напрямок їх діяльності, наприклад: «Глобус», «По рідній Україні», «Цікава географія», «Наш край», «Екологія України», «Природа України», «Економіка України», «Народознавство» тощо [43]. Організація конкурсу на кращу назву гуртка дозволяє залучити учнів до творчого процесу та підвищити їхню мотивацію.

Гурток визначається як самодіяльний колектив учнів, зацікавлених у науці, техніці, літературі чи мистецтві, що спрямований на поглиблене вивчення географії. Хоча гуртки можуть об'єднувати учнів різного віку, найоптимальнішою формою роботи є залучення учнів середньої ланки. Кожне заняття має бути цікавим, неповторним та спрямованим на розвиток мислення, мовлення та особистої думки учнів. Керівник гуртка має стимулювати учнів до самостійного аналізу та пошуку відповідей на питання «Що?», «Де?», «Коли?», «Чому?» та «Для чого?». Саме через активне залучення у процес обговорення у гуртківців формується власна позиція та аналітичне мислення[37].

Інтерес до гуртка значно зростає, якщо робота має суспільну значимість: організацію краєзнавчого куточка, шкільного музею, виставки, озеленення території або інші практичні проекти. Кожне заняття можна порівняти з

театральною постановкою, де керівник виступає режисером, а учні — активними учасниками подій [36].

Ефективність гурткової роботи визначається чітким плануванням та систематичністю діяльності. План розробляється вчителем спільно з активом гуртка і затверджується на першому засіданні. Заняття проводяться під керівництвом учителя 1–2 рази на місяць у встановлені адміністрацією школи дні та години. План роботи охоплює теми на півріччя або навчальний рік, передбачає різні види діяльності та суспільно корисну працю. Структура плану зазвичай включає тему, форму заняття, дату проведення, зміст і методи фронтальної та індивідуальної роботи, а також форму оцінки праці учнів [27].

Залежно від спрямованості та глибини вивчення матеріалу розрізняють кілька типів гуртків:

1. **Гуртки, що зацікавлюють**, формують поверхневий інтерес до географії, залучаючи учнів до базового знайомства з предметом.
2. **Гуртки з поглибленим вивченням матеріалу**, спрямовані на вдосконалення знань і умінь, отриманих на уроках, із застосуванням змагань, ігор та вирішення практичних завдань.
3. **Гуртки практичного спрямування**, орієнтовані на формування умінь і навичок з окремих компонентів географії (метеорологія, фенологія, картографія), що розвивають пізнавальні інтереси та самостійну діяльність.
4. **Спеціалізовані гуртки**, присвячені вивченню окремих тем шкільної програми, наприклад, екології, етнографії, геоінформаційних технологій або глобальних проблем людства, забезпечують комплексне поглиблене вивчення профільних розділів [21].

Кожен гурток має статут і визначену чисельність учнів (не більше 15–18 осіб), а в разі більшої кількості бажаючих створюється додатковий гурток [31]. Основні принципи роботи включають керівну роль вчителя, застосування дослідницького

методу, ретельну розробку теми та обов'язкове оформлення результатів діяльності.

Методика проведення занять передбачає поєднання колективних та індивідуальних форм роботи. Чергування теоретичних і практичних видів діяльності дозволяє поглибити знання учнів та підтримувати високий рівень пізнавального інтересу. Індивідуальна робота включає виконання завдань, роботу з літературою та збір матеріалів, тоді як колективна форма охоплює обговорення лекцій, семінарів, практичних досліджень та участь у екологічних акціях. Масові форми роботи сприяють пропаганді діяльності гуртка серед учнів, батьків та громади через конференції, тематичні олімпіади, виставки та екскурсії [33].

Особливо ефективною формою є краєзнавчий гурток, який зосереджує увагу на вивченні природи, історії та культури рідного краю. Його завданням є збір та аналіз інформації з різних джерел, проведення самостійних досліджень і проектів, формування екологічної культури та практичних навичок застосування географічних знань. Для цього використовуються різноманітні методи: літературний, польових спостережень, візуальний, картографічний, статистичний, анкетування, фотографування та кінозйомка [43].

Прості форми краєзнавчої роботи, такі як прогулянки в природу або екскурсії, дозволяють закріплювати теоретичні знання, тоді як експедиції передбачають проведення наукових досліджень із залученням учнів до суспільно корисної праці. Секції гуртка можуть мати різну тематику та застосовувати індивідуальну, колективну та масову форми роботи, що забезпечує комплексний розвиток учнів.

Таким чином, географічний гурток є ефективною формою позакласної роботи, яка дозволяє поєднувати теоретичну підготовку та практичну діяльність, сприяє розвитку пізнавальних інтересів, творчих здібностей та соціальної активності учнів, забезпечуючи цілісне формування їхніх компетентностей у сфері географічної освіти.

2.2. Географічні факультативи

У сучасній системі загальної середньої освіти важливе значення має не лише навчання на уроках, а й позакласна діяльність, яка забезпечує поглиблене вивчення предмета, розвиток пізнавальних інтересів та практичних умінь учнів. Однією з ефективних форм такої позаурочної роботи є факультативні заняття, що проводяться зі старшокласниками та дозволяють поєднати теоретичні знання з практичним досвідом.

Факультативні заняття з географії – це спеціалізовані позаурочні заняття, що проводяться зі старшокласниками (7–11 класи) і тісно пов'язані з основним програмним змістом предмета. Участь учнів у факультативних курсах є добровільною та визначається їхніми інтересами, нахилами й запитами, що сприяє підвищенню якості знань і формуванню практичних умінь[35].

Метою факультативних курсів є поглиблення географічної освіти, популяризація знань про географічні науки, формування економічної та екологічної культури учнів, підвищення загальної географічної компетентності. Залежно від дидактичної мети факультативи поділяють на теоретичні, практичні та комбіновані. Теоретичні факультативи передбачають поглиблене вивчення окремих тем або розділів шкільного курсу, розкриття складних теоретичних проблем, узагальнення та систематизацію знань. Найефективнішими формами роботи є лекції, семінари та науково-теоретичні конференції, а методи навчання включають пояснення, бесіду, демонстраційний експеримент, створення проблемних ситуацій та порівняння об'єктів і явищ[26].

Практичні факультативи спрямовані на застосування теоретичних знань і відпрацювання практичних умінь. Такі заняття можуть проводитися у формі практикумів, польових робіт, екскурсій, туристичних походів, де використовуються методи моделювання, робота з картографічними джерелами та вирішення практичних проблем. Комбіновані факультативи поєднують теоретичні та практичні знання і зазвичай реалізуються у формі науково-практичних конференцій або семінарсько-практичних занять.

На сучасному етапі розвитку географічної освіти діють різноманітні програми факультативів і спецкурсів, рекомендовані Міністерством освіти України, зокрема: «Основи географічної теорії», «Історія географічних відкриттів та досліджень», «Геоінформаційні технології в географії», «Географічне краєзнавство», «Етнічні землі України та географія української діаспори», «Рекреаційна географія», «Медична географія», «Географія населення», «Землезнавство», «Основи геології», «Географія світового господарства з основами економічних знань», «Основи сімейної економіки та малого бізнесу», «Економічна та соціальна географія світу». Тривалість курсів зазвичай становить 35–68 годин (1–2 години на тиждень), а формування груп здійснюється з урахуванням мінімальної кількості учнів – 10 осіб[15].

Особливістю організації факультативних занять є високий рівень самостійності учнів та широке застосування лекційно-семінарських методів. На практичних заняттях переважає активна робота учнів, що забезпечує розвиток пізнавального інтересу та формування навичок самостійної роботи з різними джерелами географічної інформації, включаючи карти, довідники та статистичні матеріали. Оцінювання успішності здійснюється систематично: підсумкова оцінка формується на основі захисту рефератів, участі в семінарах, проведення досліджень і виконання практичних завдань. Результати оцінювання заносяться до атестата про середню освіту та враховуються для профорієнтаційної підтримки учнів при вступі до вищих навчальних закладів.

2.3. Географічне товариство

Географічне товариство в школі є однією з найбільш організованих та системних форм позакласної роботи, яка об'єднує учнів за інтересами, спрямованими на поглиблене вивчення географії, туризму та краєзнавства. Воно сприяє розвитку пізнавальної активності, формуванню дослідницьких компетентностей та професійної орієнтації старшокласників, забезпечуючи можливість реалізації як індивідуальних, так і колективних проектів.

Географічне товариство, яке може мати форму краєзнавчого або екологічного товариства, є самодіяльною організацією учнів старших класів. Зазвичай його склад налічує від 40 до 60 осіб, які виявляють інтерес до туризму, краєзнавства та поглибленого вивчення географічної науки. Члени товариства прагнуть не лише здобувати знання, а й поширювати їх серед однолітків, тим самим формуючи активну пізнавальну позицію та розвиваючи навички самостійної дослідницької діяльності [7].

Функціонування географічного товариства є важливою складовою профорієнтаційної роботи в школі. Основними завданнями цієї організації є поглиблення та поширення географічних знань, стимулювання пізнавальних інтересів учнів до предмета, а також формування у них орієнтирів для вибору майбутньої професії. Такий підхід дозволяє поєднувати навчальну діяльність із практичними дослідженнями та соціально-значущими проектами, сприяючи всебічному розвитку школярів.

Структурно товариство складається з кількох секцій, об'єднаних за змістом діяльності. До них можуть входити географічна, історична, ландшафтознавча, еколого-краєзнавча, краєзнавчо-туристська та інші секції. Кожна секція має власні напрями роботи та завдання, що дозволяє членам товариства обирати діяльність відповідно до своїх інтересів і здібностей. В основі роботи таких секцій лежать лекційна, пошукова та дослідницька діяльність, що дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичними дослідженнями [19].

Вищим органом самоврядування товариства є загальні збори, які проводяться до чотирьох разів на рік. На них обираються голова правління, його заступники, керівники секцій, відповідальний секретар, головний редактор стінгазети та консультанти. Крім того, на загальних зборах затверджуються статут, девіз та емблема товариства, вручаються членські квитки, а почесними членами можуть ставати відомі науковці, письменники та громадські діячі краю. У період між зборами роботою керує президія, що очолюється головою правління та його заступниками [21].

Члени товариства здійснюють більш індивідуальну роботу, що включає обробку архівних матеріалів, роботу з фотографіями, науково-популярною та художньою літературою, картами, малюнками. Важливою складовою досліджень є також опитування місцевих жителів та консультації з працівниками наукових установ, що дозволяє отримувати достовірні й актуальні дані для дослідницької діяльності.

Результати досліджень члени товариства узагальнюють у формі доповідей та науково-дослідницьких рефератів, які потім пропагуються серед учнів школи на уроках, конференціях та тематичних заходах. Керівниками шкільного географічного товариства можуть бути як вчителі закладу, так і науковці регіональних географічних установ, що сприяє професійному підвищенню рівня проведених досліджень та інтеграції навчального процесу з науковою діяльністю

2.4. Географічні клуби

Клубна форма позакласної роботи вважається однією з найбільш перспективних і цікавих для учнів, оскільки вона поєднує науково-пізнавальну діяльність із організацією дозвілля та розвитком творчих інтересів. На відміну від інших форм позакласної роботи, клубна діяльність дозволяє залучати учнів різного віку, пропонувати широку тематику занять, залучати фахівців із різних сфер і встановлювати контакти з іншими організаціями, що значно підвищує ефективність виховного процесу [18].

Географічний клуб – це об'єднання кількох географічних гуртків, що функціонує за різною тематикою та спрямований не лише на науково-пізнавальну діяльність, але й на організацію змістовного дозвілля учнів, об'єднаних спільними інтересами. Засідання клубу проводяться 2–4 рази на рік і можуть присвячуватися знаменним датам, зльотам, фестивалям або іншим значущим подіям [8].

Структура засідання клубу, як правило, включає кілька етапів:

1. Короткі повідомлення учнів про зміни в природі, господарській діяльності людей, зустрічі з видатними особами;

2. Обговорення основної теми засідання з повідомленнями учнів та доповненнями вчителя;
3. Відповіді на запитання, не пов'язані безпосередньо з темою заняття;
4. Проведення ігор, конкурсів, змагань та роботи з цікавим матеріалом;
5. Підбиття підсумків засідання;
6. Завдання до наступного заняття [5].

Організаційна структура клубу включає голову, раду клубу (керівників секцій) та членів клубу. У приміщеннях, де проходять засідання, організовують інформаційний куточок або стенд, виставку книг і список літератури до теми, а також скриньку для запитань і завдань. Члени клубу регулярно (1–2 рази на місяць) випускають газету, де відображають діяльність клубу, оголошують про засідання, конкурси та повідомляють про результати роботи.

Клуби можуть мати різні напрямки діяльності, а саме: клуби любителів природи, туристично-краєзнавчі клуби, клуби цікавих зустрічей та кіноподорожей (див. Рис.1.4)[3].

Рис.2.1. Типізація географічних клубів(складено авторами на основі даних [3])

Практична діяльність є ключовою складовою клубної роботи. Похід або туристичний захід передбачає комплексну підготовку: ознайомлення з правилами безпечної поведінки, надання першої медичної допомоги,

орієнтування на місцевості та техніку розведення багаття. Похід виконує кілька цілей: пізнавальну (спостереження за пам'ятками, природними об'єктами), суспільно-корисну (збір краєзнавчого матеріалу) та оздоровчу [13].

Завершальним етапом роботи туристично-краєзнавчого клубу є шкільний туристичний зліт, який перевіряє рівень засвоєння учнями необхідних навичок, сприяє розвитку творчих інтересів, вихованню поваги до історико-культурної спадщини та формуванню екологічної культури. Для активізації занять використовуються елементи спортивного орієнтування, ігрові завдання та навчально-розважальні вправи [20].

Таким чином, клубна форма позакласної роботи забезпечує комплексний підхід до розвитку пізнавальних, практичних і соціальних компетентностей учнів, поєднуючи навчання, дослідницьку діяльність і організацію дозвілля, що робить її однією з найбільш ефективних і привабливих форм роботи в системі географічної освіти

2.5. Шкільні географічні видання

Географічні видання при шкільному географічному кабінеті, гуртку або клубі є ефективним засобом залучення учнів до позакласної роботи з географії. Вони сприяють розвитку пізнавальних, творчих і дослідницьких здібностей, формуванню інтересу до вивчення географії та активної участі у житті шкільної спільноти. Шкільні видання дають можливість учням проявити ініціативу, набути практичного досвіду роботи в колективі, навчитися систематизувати і подавати інформацію та оцінювати результати власної діяльності [50].

До шкільних географічних видань відносяться стінні газети, журнали, альманахи, альбоми, щоденники, плакати, які готуються спільно вчителями та учнями, а іноді й за участі інших фахівців. Такі видання відображають результати роботи факультативів, гуртків, клубів та сприяють популяризації географічних знань серед учнів.

Стінні газети є однією з найпоширеніших форм шкільних географічних видань. Вони виконують як інформаційно-просвітницьку, так і виховну функцію,

сприяючи формуванню пізнавального інтересу учнів. Стінні газети розрізняють за змістом, призначенням та оформленням. Серед різновидів виділяють фотогазети, які випускають після проведених виховних заходів, екскурсій, походів або конкурсів. До підготовки стінних газет необхідно залучати якомога більшу кількість учнів, оскільки спільна діяльність сприяє розвитку спостережливості, аналітичного мислення, здатності формувати власну позицію щодо фактів та явищ [28].

Робота над стінною газетою починається з визначення теми або провідної ідеї видання, після чого підбираються відповідні матеріали та ілюстрації. Особлива увага приділяється оформленню першої сторінки, оскільки вона визначає візуальне сприйняття газети та її впізнаваність. Основна стаття газети задає тон всьому виданню, інші матеріали зазвичай доповнюють провідну ідею. За традицією найбільш важливі та актуальні матеріали розміщують у лівій частині газети, а менш значущі або розважальні – у правій. Газети повинні виходити регулярно, не рідше одного разу на місяць, а також при підготовці до шкільних масових заходів, присвячених географії [29].

Крім стінних газет, до числа шкільних географічних видань відносять журнали, збірники, альманахи, альбоми, щоденники та плакати. Підготовка цих видань є спільною справою вчителя географії та інших предметників (історика, біолога, вчителя образотворчого мистецтва), що підсилює педагогічний ефект позакласної роботи. Шкільні географічні журнали, як правило, випускають два-три рази на рік і присвячують висвітленню знаменних подій у житті країни або рідного краю, визначних дат у географічній науці та актуальних проблем сучасності. Підбір матеріалів для журналу здійснюють учні разом із вчителями, а оформлення допомагає здійснити педагог з образотворчого мистецтва. Такі журнали зберігають у кабінеті географії або шкільному музеї [11].

Плакати є доступним та популярним видом видань, що активно використовуються у шкільних конкурсах та оформленні класів і коридорів. Тематика плакатів може бути різною: від освітніх та наукових проблем до

популяризації природоохоронної діяльності. Конкурси плакатів часто проводять у рамках Тижня географії, а найкращі роботи використовують для оздоблення школи або як складові масових заходів.

Альбоми краєзнавства створюються за результатами роботи географічних гуртків та факультативів і становлять цінний інформаційний матеріал. Вони використовуються як на уроках географії, так і у позакласній роботі, допомагаючи учням систематизувати знання про природу, історію та культуру рідного краю.

Випуск шкільних географічних видань має важливе освітньо-виховне значення. Він дозволяє оформити результати діяльності учнів, зробити їх загальним надбанням колективу, сприяє усвідомленню учнями цінності власної праці та її суспільної значимості. Одночасно робота над виданнями формує у школярів навички дослідницької діяльності, прищеплює любов до праці, виховує відповідальне ставлення до знань та сприяє формуванню ціннісних орієнтирів [10].

Важливо відзначити, що шкільні географічні видання виконують не лише освітню функцію, а й стимулюють соціальну активність учнів, розвивають їхні комунікативні та організаційні навички. Робота над виданнями формує вміння працювати в команді, ділитися відповідальністю, дотримуватися термінів і стандартів якості. Учні отримують можливість реалізувати свої творчі здібності, розвивати критичне мислення, аналізувати інформацію та узагальнювати дані, що особливо цінно для підготовки до науково-дослідницької діяльності.

Окремим напрямком роботи є оформлення тематичних альбомів та збірників матеріалів, які містять фотознімки, малюнки, карти, статистичні дані та результати польових досліджень. Такі видання стають джерелом натхнення для нових досліджень, допомагають відстежувати прогрес учнів та створюють основу для організації шкільних виставок і презентацій. Використання альбомів у навчальному процесі сприяє інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, а також стимулює самостійну пізнавальну діяльність школярів.

2.6. Шкільні краєзнавчі (географічні) музеї

Шкільний краєзнавчий музей є однією з найважливіших форм позакласної роботи з географії та історії рідного краю. Його діяльність поєднує навчальну, дослідницьку та виховну складові, сприяє розвитку творчої самостійності учнів, формує громадську активність і патріотичні цінності. Музей не лише слугує місцем проведення тематичних занять, екскурсій та науково-дослідницьких проєктів, але й стає центром збирання, систематизації та збереження матеріалів про природу, населення, господарство, історію та культуру регіону [4].

Створення музею зазвичай ініціюють керівник навчального закладу, педагогічний колектив, учнівський актив або батьківська громада. Основою його діяльності є комплексна взаємодія вчителів різних предметів – географії, історії, біології, образотворчого мистецтва – та активна участь учнів, що дозволяє кожному проявити свої здібності у певній галузі діяльності. Для організації роботи формується музейна рада, до складу якої доцільно включати представників різних класів. Кожен клас або група учнів може відповідати за окремий розділ музею, контролювати поповнення фондів, підготовку експозицій та організацію екскурсій. Такий підхід забезпечує спадкоємність роботи музею та підтримку музейних традицій у школі.

Фонд музею формується під час туристсько-краєзнавчих походів, екскурсій, самостійного вивчення джерел та за участю батьків. Основним методом поповнення є краєзнавчий пошук, який передбачає збір природничих та історичних матеріалів, фотографій, архівних документів, карт, малюнків та локальних публікацій. Весь зібраний матеріал систематизується, обліковується в інвентарній книзі та отримує інвентарний номер. Для кожного експоната створюється реєстрова картка, де зазначають назву предмета, розміри, дату та місце надходження, а також особу, яка його передала. Матеріали історичної цінності передаються до державних музеїв, а для шкільної експозиції виготовляються копії [23].

У сучасних школах музей може розташовуватися в окремому приміщенні або існувати у вигляді краєзнавчого куточка біля географічного кабінету, якщо кількість експонатів невелика. Експозиції, як правило, організовують за тематичними відділами. Природничий відділ містить колекції мінералів, гірських порід, гербаріїв, опудал тварин та моделі рельєфу. Історичний відділ представляє стенди та плакати з відомостями про важливі події в історії краю та світліни земляків, які брали участь у них. Етнографічний відділ демонструє особливості побуту, одягу, ремесел та художньої творчості місцевих жителів. Відділ населення та культури містить відомості про чисельність населення, видатних людей, науковців та діячів культури, а відділ господарства знайомить учнів з промисловими та сільськогосподарськими підприємствами, їх продукцією, транспортною системою та природними ресурсами регіону[17].

Тісний зв'язок музею з навчальним процесом дозволяє використовувати експонати на уроках географії, історії та біології, під час підготовки учнівських наукових проєктів, конференцій та конкурсів. Учні отримують можливість виконувати практичні завдання, збирати краєзнавчі дані, аналізувати природні та соціально-економічні процеси, розвивати спостережливість і навички дослідницької діяльності.

Крім того, робота в музеї сприяє розвитку творчих та організаторських здібностей, виховує відповідальність за спільну справу, формує любов до рідного краю та патріотичні почуття. Особливо важливими такі музеї є для шкіл у сільській місцевості та малих містах, де відсутні державні краєзнавчі установи. Вони виконують функцію локального освітнього центру, який дозволяє учням здобувати знання про історію, культуру та природу своєї території безпосередньо в шкільному середовищі.

2.7. Мала академія наук України

Одним із найбільш ефективних способів розвитку наукового мислення та дослідницьких навичок учнів є участь у діяльності Малої академії наук України (МАН). Ця державна освітня система створює умови для всебічного розвитку

обдарованої молоді, стимулює її інтерес до науки та допомагає визначитися з майбутньою професією.

Мала академія наук України (МАН) – це державна освітня система, яка забезпечує організацію та координацію науково-дослідної діяльності учнів. Вона створює умови для інтелектуального, духовного та творчого розвитку молоді, допомагає школярам у професійному самовизначенні та сприяє зростанню наукового потенціалу країни. Особливу увагу МАН приділяє підтримці обдарованих учнів, розвитку їхніх талантів, пошуку нових форм роботи та розширенню спектра наукових досліджень [16].

Учні, які мають інтерес і здібності до наукової діяльності в галузі географії, можуть брати участь у конкурсі науково-дослідних робіт МАН. Діяльність академії охоплює чотири великі напрями: суспільні, природничі, інженерні та гуманітарні науки. У рамках МАН учні набувають практичного досвіду науково-дослідницької роботи, вчать формулювати та захищати власні ідеї, аргументувати позицію та визначати перспективи свого професійного розвитку. МАН виступає ініціатором удосконалення та модернізації освітнього процесу в Україні і постає як загальнодержавна система пошуку, підтримки та розвитку обдарованих дітей і молоді. Учні, які працюють у закладах системи МАН, мають можливість обирати наукову проблему відповідно до власних інтересів, консультуватися з науковцями на всіх етапах дослідження, а також поглиблювати знання у певних галузях науки. Специфіка роботи МАН полягає у застосуванні інноваційних методів та підходів, що дозволяє формувати висококваліфікованого, освіченого та творчого інтелектуала, здатного розвивати науку [20].

Для позашкільної освіти у сфері географії схвалено низку навчальних програм: «Наукові дослідження в галузі географії», «Географія та ландшафтознавство», «Наукові дослідження у галузі геології», «Геологія, геохімія та мінералогія», «Гідрологія», «Метеорологія та кліматологія»

(протокол № 2 від 26.06.2019 р.; лист Міністерства освіти і науки України від 08.07.2019 р. № 22.1/12-Г-587) [39].

Пропоновані програми спрямовані на виявлення та розвиток наукових нахилів і дослідницьких здібностей учнів у природничій сфері, їхнє поглиблене вивчення геонаук, інтелектуальний та духовний розвиток, формування моральних цінностей та екологічної культури. Завдяки цьому МАН виховує нове покоління наукової еліти країни, готової до самостійної дослідницької діяльності та активного громадського життя [42].

Отже, Мала академія наук України є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке надає можливість школярам не лише обрати майбутню професію, але й розвинути інтелектуальний, духовний та науковий потенціал, формуючи майбутніх науковців та висококваліфікованих фахівців

РОЗДІЛ III. ЕПІЗОДИЧНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ

3.1. Географічні олімпіади

Однією з ключових форм позакласної роботи, що стимулює розвиток пізнавального інтересу учнів до географії, є проведення олімпіад. Шкільні олімпіади з географії представляють собою масові змагання учнів, основними цілями яких є залучення більшої кількості школярів до активної позакласної діяльності, підвищення інтересу до географічних знань, розвиток самостійності та вдосконалення як загальнонавчальних, так і спеціалізованих географічних умінь і навичок.

Географічні олімпіади виконують також профорієнтаційну функцію, оскільки сприяють усвідомленому вибору учнями географії як предмету для поглибленого вивчення, що, в подальшому, допомагає визначити майбутню професійну діяльність. Масовість проведення олімпіад дозволяє вивчати стан організації географічної освіти на рівні окремих закладів освіти та району в цілому.

Підготовка учнів до олімпіад передбачає комплекс заходів: випуск стінних газет з пізнавальним матеріалом, публікацію спеціальних тренувальних запитань і вправ, проведення вікторин та ігор на уроках, організацію географічних конференцій для старшокласників, а також запрошення до школи науковців та лекторів. Олімпіада підводить підсумки всієї позакласної роботи з предмета і дозволяє виявити обдарованих учнів.

Географічні олімпіади проводяться на чотирьох рівнях: шкільному (I етап), районному або міському (II етап), обласному (III етап) та всеукраїнському (IV етап). Під час підготовки учнів до олімпіад різних рівнів учитель поєднує завдання підвищення загального інтересу до географії із виявленням учнів, які мають схильність до подальшого професійного розвитку у цій галузі [16].

Важливим аспектом підготовки олімпіад є складання завдань, які повинні включати теоретичні, практичні та тестові питання. При їх розробці враховується відповідність програмному матеріалу, а також включаються краєзнавчі та

природоохоронні питання. Завдання мають бути змістовними, оригінальними, «нестандартними», що стимулює застосування знань у нових умовах, вимагає глибокого аналітичного мислення, а не простого відтворення матеріалу. Водночас завдання різного рівня складності дозволяють забезпечити доступність олімпіади для більшості учасників, поєднуючи принципи науковості та цікавості.

Проведення олімпіад потребує дотримання рівності умов для всіх учасників і, як правило, проводиться серед учнів одного віку. Обов'язковою є інтеграція міжпредметних зв'язків з іншими дисциплінами та можливість проведення олімпіади в кілька турів. На шкільному рівні (І етап) участь у олімпіаді беруть учні 7–11 класів за бажанням. Цей етап проводиться наприкінці жовтня у формі одного туру з чотирма завданнями, що поєднують теоретичні та практичні аспекти. Завдання мають заохочувати творчий підхід та застосування знань, отриманих не лише поточним навчальним роком, а й попередніми. При виконанні завдань учні можуть користуватися шкільними атласами, що сприяє створенню позитивного психологічного клімату та мотивації до поглиблення знань [18].

На районному або міському рівні (ІІ етап) беруть участь переможці шкільних олімпіад. Завдання цього етапу включають 5 завдань, серед яких одне повинно бути доступним для всіх учасників, половина завдань спрямована на географічний аналіз і синтез, а одне завдання може виходити за межі шкільної програми або вимагати міжпредметних зв'язків. Під час виконання завдань використання будь-яких довідкових матеріалів заборонено. Результати перевіряються у день проведення олімпіади, і учасники мають право на апеляцію у письмовій формі [9].

Обласний рівень (ІІІ етап) зазвичай проходить у два тури: теоретичний та практичний. Рекомендована кількість завдань – 6–7, включаючи тестові та практичні. Завдання повинні стимулювати застосування міжпредметних зв'язків та перевіряти знання сучасних географічних проблем на продуктивному або творчому рівні. Тривалість виконання завдань першого туру складає приблизно

3 години, другого – 2–3 години. Переможці обласного етапу беруть участь у відбіркових зборах для формування обласної команди на всеукраїнський рівень (IV етап).

Успішність учнів на різних рівнях олімпіад визначається передусім якістю підготовки та завдань, які пропонує вчитель, що підкреслює важливість системного підходу до позакласної роботи та моделювання навчально-пізнавальної діяльності учнів [16,2].

3.2. Географічні конференції

Географічні конференції є однією з найбільш ефективних форм масового залучення учнів старших класів до позакласної діяльності. Вони передбачають об'єднання учнів у межах однієї аудиторії з метою розв'язання певної теоретичної або практичної проблеми. Конференції можуть проводитися як самостійно, так і у складі тематичного тижня географії, що дає змогу більш глибоко вивчати актуальний матеріал, залучати учнів до самостійної роботи з різними джерелами знань, а також систематизувати та узагальнювати знання з географії та інших шкільних дисциплін. Найчастіше конференції організовуються для учнів старших класів, проте до них доцільно залучати і учнів середньої школи [9].

Конференції можуть відрізнятися за змістом і метою проведення:

1. Узагальнюючі та систематизуючі знання з програмних тем;
2. Орієнтовані на практичне застосування здобутих знань;
3. Присвячені життю та діяльності видатних географів чи інших значимих діячів;
4. Розкривають додатковий матеріал щодо конкретних об'єктів або явищ;
5. Узагальнюють міжпредметні знання (наприклад, «Людина і навколишнє середовище»).

Теми конференцій можуть бути різноманітними, що дозволяє поєднувати програмний географічний матеріал із зацікавленістю учнів та актуальними географічними проблемами [29].

Проведення конференції передбачає тривалу підготовчу роботу: за півтора-два місяці до заходу вчитель формує план конференції, надає список обов'язкової та додаткової літератури, визначає теми доповідей та призначає консультації. Учні готують реферати та презентації в електронному форматі. Для підвищення ефективності конференції можуть використовуватися тематичні виставки літератури, стінні газети, огляди кращих рефератів, схем і таблиць, а також відеоматеріали, що наочно демонструють проблему. Значну виховну роль відіграє запрошення на захід науковців або відомих фахівців, які знайомлять учнів із сучасними проблемами географії. Можливим є створення спеціального веб-сайту для розміщення інформації про організацію та проведення конференції.

Для проведення конференцій доцільно застосовувати нетрадиційні форми навчання, зокрема елементи дидактичних ігор, де учні можуть виступати в ролі журналістів, політиків, спеціалістів-практиків або науковців. Конференція має відбуватися у формі активного спілкування: учні роблять доповіді, ставлять і відповідають на запитання, аргументують власну позицію та аналізують контраргументи опонентів.

Під керівництвом учителя учні самостійно продумують питання, шукають інформацію з різних джерел та готують доповіді від імені організацій, що дозволяє їм відстоювати власну позицію та формувати активну громадянську позицію. Участь у конференціях сприяє розвитку критичного мислення, умінню логічно викладати думки та формує ціннісні орієнтири свідомого громадянина.

3.3.Географічні турніри

Географічні турніри є особливою формою позакласної роботи, що проводиться у форматі ділової гри і сприяє розвитку комунікативних умінь, критичного мислення та процесу соціалізації учнів. Підготовка і проведення

турнірів потребує використання раціональних методів і педагогічних прийомів, що забезпечують ефективний всебічний розвиток школярів та їх виховання.

Всеукраїнський турнір юних географів проводиться у командному форматі відповідно до вимог «Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.09.2011 р. № 1099 [39].

Основною метою турніру є залучення учнів до практичної наукової діяльності та навчання нормам і стилю роботи у творчих колективах. До завдань турніру належать:

- ✓ пошук талановитих учнів, схильних до наукової діяльності;
- ✓ формування інтересу до природничих наук;
- ✓ сприяння поглибленому вивченню географії;
- ✓ удосконалення роботи з обдарованою молоддю;
- ✓ активізація творчої діяльності вчителів та підвищення рівня викладання географії.

Турнірні роботи мають специфічний характер і суттєво відрізняються від інших форм позакласної роботи. Під час турніру учні здобувають практичний досвід роботи в команді, навчання аргументованому відстоюванню власної точки зору, формулюванню тверджень та участі у наукових дискусіях.

Учасниками турнірів є учні з високим рівнем загальної ерудиції та глибокими знаннями з географії, які здатні застосовувати їх для розв'язання нестандартних завдань, вести наукові дискусії та аргументовано відстоювати власну позицію [22].

3.4. Географічні вечори, ігри, квести, КВК

Географічні вечори є однією з найпоширеніших масових форм позакласної роботи з учнями. Вони спрямовані на розвиток пізнавального інтересу до географії, формування творчих здібностей та активної громадянської позиції.

Тематика вечорів зазвичай пов'язана з ювілейними датами історії України, рідного краю або важливими географічними подіями. Географічні вечори можуть проводитися як самостійні заходи, так і як частина шкільного тижня географії.

За змістом та формою учнівські вечори поділяються на кілька видів. До теоретичних вечорів належать заходи з тематики цікавої географії, запитань і відповідей, тематичних лекцій або зустрічей із науковцями, які знайомлять учнів із історією розвитку географічної науки. Вечори-звіти присвячені підсумкам екскурсій, походів, подорожей та експедицій, під час яких демонструються результати дослідницької діяльності учнів. Святкові вечори організовуються з нагоди ювілеїв видатних учених-географів, членів шкільних клубів або важливих географічних подій. Краєзнавчі вечори знайомлять учнів із природою, населенням та господарською діяльністю рідного регіону чи окремого населеного пункту. Міжпредметні вечори передбачають інтеграцію географії з іншими дисциплінами, наприклад історією, біологією чи екологією, що дозволяє учням глибше зрозуміти взаємозв'язки між предметами[24].

Підготовка географічного вечора є відповідальною та складною педагогічною роботою. Вона включає визначення тематики та мети заходу, добір необхідної інформації та літератури, написання сценарію, оформлення приміщення, підготовку музичного супроводу, запрошення гостей та вирішення організаційних питань. Тематика та сценарій вечора, як правило, визначаються старшокласниками під керівництвом вчителя. Якщо захід проводиться вперше, основну роботу виконує педагог. Підготовка включає внесення творчих елементів: віршів, прислів'їв, ілюстрацій, схем та електронних презентацій. Роботу над вечором слід починати за 1–1,5 місяці до проведення, щоб мати достатньо часу на репетиції та оформлення залу чи кабінету[8].

Найефективнішими є тематичні вечори, які присвячені конкретним аспектам географії або суміжних дисциплін. До них належать вечори запитань і відповідей, вечори цікавої географії, зустрічі з науковцями та вечори, присвячені

розвитку та історії рідного населеного пункту. Вечори запитань і відповідей спрямовані на розвиток допитливості, логічного мислення, культури мовлення та навичок самостійного опрацювання інформації. Програма таких вечорів включає як репродуктивні, так і творчі завдання, а відповіді учнів повинні бути стислими та зрозумілими.

Вечори цікавої географії створюють атмосферу співпраці та взаємодопомоги під час розв'язання різних завдань. Тематика таких заходів може охоплювати широке коло питань: від вивчення природних катастроф і їх наслідків до пізнання Світового океану або вулканічної та сейсмічної діяльності Землі. Зустрічі з науковцями, кандидатами та доцентами географічних факультетів надають учням можливість дізнатися про сучасні досягнення та актуальні проблеми географічної науки, а також зорієнтуватися у виборі майбутньої професії[24].

Окрім вечорів, важливою формою позакласної роботи є географічні ігри, квести та КВК, які забезпечують інтерактивне засвоєння знань. Ігрові форми сприяють підвищенню зацікавленості учнів, розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та соціалізації особистості. Вони можуть проводитися як індивідуально, так і командно, на уроці або у позаурочний час. Простими іграми є географічне лото, доміно, «Третій зайвий», «Впізнай силует», кросворди та ребуси. У позакласній роботі застосовуються більш складні форми: вікторини, брейн-ринги, КВК, квести, ігри-подорожі, естафети, аукціони та рольові ігри, що імітують експедиції, подорожі або прес-конференції[34].

Проведення сюжетно-рольових ігор передбачає три етапи: підготовчий (визначення мети та завдань, добір матеріалу), ігровий (реалізація завдань та взаємодія учнів) та заключний (аналіз результатів і підбиття підсумків). Особливу популярність мають географічні квести, під час яких команди виконують завдання на різних станціях за маршрутними листами. Такий формат поєднує навчання з активним рухом, командною взаємодією та логічним мисленням.

Вікторини – ще один ефективний засіб закріплення знань. Вони можуть бути тематичними (присвяченими рідному краю або окремим географічним явищам) або змішаними, проводитися усно чи письмово. Вікторини розвивають мислення, пам'ять та заохочують до самостійного пошуку інформації. Краєзнавчі вікторини дозволяють школярам глибше ознайомитися з історією, культурою та природними особливостями рідного краю, його архітектурними та археологічними пам'ятками[24].

Таким чином, географічні вечори, ігри, квести та КВК є інтегрованими формами позакласної роботи, що поєднують навчання з активним відпочинком, сприяють розвитку пізнавальних інтересів, творчих здібностей та громадянської свідомості учнів. Ефективність таких заходів значно підвищується при систематичному проведенні та продуманій організації, що забезпечує максимальну залученість учнів і активну взаємодію в колективі[6].

3.5 Тиждень географії

Органічним доповненням до уроків географії є позакласна робота, під час якої учні розвивають свою допитливість, виявляють творчу ініціативу і самостійність. Поєднуючи різноманітні форми позакласної роботи (вечори, конференції, конкурси газет, рефератів) проводять комплексний захід – тиждень географії [42].

Тиждень географії включає в себе індивідуальну, групову, масову роботу з предмета, захоплює школярів і дає можливість проявити себе. Основне завдання проведення тижня географії – розвиток інтересу в учнів до географії, професійна орієнтація на географічні професії, виховання любові до своєї Батьківщини.

Для підготовки та проведення тижня географії можна обрати такі форми організації навчального процесу як :

- ✓ конкурс рефератів з географії;
- ✓ випуск тематичних стінних газет, конкурс на кращу стінну газету;
- ✓ проведення екскурсій до музеїв, на підприємства, в інститути, на метеостанції;

- ✓ віртуальні подорожі по світу, окремих країнах;
- ✓ демонстрації науково-популярних географічних фільмів;
- ✓ проведення географічних вечорів, ігор, КВК;
- ✓ конкурс на звання «юний географ»;
- ✓ проведення конференцій з географії;
- ✓ проведення диспутів і/чи дебатів, тематичні лекції, бесіди;
- ✓ зустрічі з відомими людьми рідного краю, науковцями, мандрівниками та іншими представниками професій географічного спрямування.

У програму тижня географії можна включити олімпіади, конкурси на кращі фотографії про рідний край. Щорічно зміст сценарію тижня можна змінювати і поповнювати новими матеріалами [40].

Підготовчий період займає від 3 до 4-5 тижнів і передбачає активну участь у ньому школярів, вчителів предметників, класних керівників. План проведення тижня географії в школі вивішують у вестибюлі зазвичай за тиждень до початку свята, де обов'язково вказують час і місце проведення, а також класи-учасники. При підготовці до тижня географії кожен клас отримує завдання. Кожен день тижня географії повинен мати свою тематику та залежить від конкретних можливостей школи.

При проведенні тижня географії можна організовані диспути, на яких обговорюють найбільш актуальні проблеми про взаємовідносини природи і суспільства, про дієвість і необхідності географічних знань. Диспути дають можливість виробляти в учнів здатність аргументовано і послідовно відстоювати свої погляди. Предметом диспуту може бути прочитана книга, стаття з географії, щовикликає різні судження. На закінчення диспуту підводять підсумки дискусії, стверджують головну ідею. Щоб в учнів не пропав інтерес до диспутів, не треба критикувати невдалі судження, вказувати на допущені помилки, але звертати увагу всіх на найбільш влучні судження, логіку викладу, аргументацію висновків [24].

Конкурси рефератів з різних проблем географії сприяють підвищенню якості знань учнів, знайомству з науково-дослідницькою роботою з географії, вибору професії, пов'язаної з географією та суміжними з нею областями. Для організації конкурсу вчитель попередньо необхідно розповісти про проведення конкурсу та вказати основні теми рефератів. Теми рефератів повинні бути актуальними, а також пов'язані з роботою із статистичним та краєзнавчим матеріалом, роботою безпосередньо в природі.

Кожен школяр, який готує реферат з географії, повинен мати наукового консультанта та рецензента. Ними можуть бути вчитель географії, вчителі суміжних предметів, якщо тема реферату міжпредметного характеру, батьки учнів, і т. д. Реферат повинен супроводжуватися рецензією. Захищаючи реферат, учень повинен коротко (протягом 5-7 хв) повідомити основні положення роботи, використовуючи при цьому презентацію.

Після закінчення тижня підбивають підсумки, визначають найбільш активних учасників або ж класи-переможці. Переможцям вручають нагороди (атласи, книги, ручки та ін.). До проведення тижня можна залучити й вчителів історії, біології, хімії та інших наук і цим самим реалізувати міжпредметні зв'язки [19].

3.6. Усний журнал з географії

Усний журнал з географії є ефективною формою позакласної роботи, що спрямована на задоволення допитливості учнів, поглиблення їхніх знань і розвиток творчих здібностей. Він відрізняється від інших форм позакласної діяльності широтою охоплення інформації та можливістю систематично знайомити учнів із різними аспектами географічної науки. Основною метою проведення усного журналу є розвиток пізнавального інтересу, стимулювання самовираження учнів, формування інтелектуальних та творчих компетентностей, а також всебічне розширення світогляду [11].

Усний журнал поєднує елементи цікавості та наочності. За змістом його можна поділити на два типи:

- ✓ Тематичний, присвячений одній конкретній проблемі або явищу;
- ✓ Оглядовий, що охоплює різні питання та події.

Зазвичай усний журнал має назву, наприклад, «За сторінками підручника географії» або «Краєзнавець». Кожен випуск складається з 5–6 «сторінок», які можуть включати повідомлення, ілюстрації, інтерв'ю, вікторини, жарти, поради та інші рубрики. Тематика визначається з урахуванням інтересів учнів, їхнього віку та актуальних проблем навчального процесу. Наприклад, окрему сторінку журналу можна присвятити охороні природи, знайомству з літературою з цього питання та основними положеннями наукових публікацій.

Проведення усного журналу вимагає ретельної підготовки. Вчитель разом із учнями визначає відповідальних за кожную «сторінку», допомагає підбирати літературу та оформляти матеріал у вигляді повідомлень, сценок, презентацій або монтажу, а також добирає яскраві ілюстрації. Зазвичай ведучий відкриває кожную сторінку коротким вступом або музичною вставкою, створюючи інтерактивну та динамічну атмосферу [7].

Методика проведення усного журналу включає кілька етапів:

1. **Вибір теми та визначення цілей і завдань журналу;**
2. **Підготовчий етап**, на якому підбирають матеріал, формують рубрики, розподіляють обов'язки серед учнів;
3. **Проведення заходу**, що включає повідомлення, інсценування, рольові ігри, вікторини, інтерактивні блоки та виступи запрошених гостей (письменників, журналістів, науковців, мандрівників);
4. **Підбиття підсумків і рефлексія**, під час яких обговорюють отриману інформацію, роблять висновки та оцінюють результати діяльності.

Для створення емоційної атмосфери усного журналу застосовують музичні паузи, інтерактивні вікторини, короткі повідомлення типу «А чи знаєте ви, що...?», сценки та презентації. Широке використання технічних засобів, таких

як мультимедійні презентації, проектори та плакати, дозволяє підвищити ефективність та привабливість заходу.

Усний журнал тісно пов'язаний з іншими формами позакласної роботи, зокрема з вікторинами, конференціями, диспутами та квестами. Він дає змогу за короткий час ознайомити учнів із багатьма аспектами географічної науки, розвиває навички аналізу, узагальнення та систематизації інформації, а також стимулює активну участь учнів у творчій і пізнавальній діяльності.

3.7. Географічна екскурсія

Сидячи за партою і користуючись лише підручниками географії, неможливо глибоко і повно пізнати світ. Учбова робота в класі не може в належній мірі задовольнити пізнавальні інтереси учнів по вивченню свого краю. На уроках географії, через обмежений час на вивчення природи малої батьківщини, учні отримують лише основні знання по широкому колу науки. І задовольнити пізнавальні інтереси школярів, заглиблюючи і конкретизуючи програмні географічні знання найбільш допитливих учнів, можливо лише використовуючи всілякі форми позакласної краєзнавчої діяльності. Саме через краєзнавство здійснюється відоме дидактичне правило, надзвичайно важливе в навчанні природничих дисциплін: «відвідомого до невідомого, від близького до далекого». Найбільш масовою формою краєзнавчої роботи, до якої можна залучити значну кількість учнів, є екскурсії[25].

Подорожі й екскурсії розширюють кругозір, дають можливість краще пізнати історію і географію Вітчизни, побачити на власні очі природні явища й об'єкти рідного краю, пізнати його історію й економіку, пробуджують глибоку любов до природи, виховуючи дбайливе ставлення до неї [41]. Закінчивши навчання, учні часто згадуватимуть рідну школу, туристські стежки, вечори біля вогнища, які згортували їх і дали наснагу на добрі діла [25].

Шкільні екскурсії мають велике пізнавальне й виховне значення - вони розширюють, поглиблюють та узагальнюють знання вихованців, здобуті на заняттях.

Екскурсії – джерелових знань для учнів, можливість для зближення навчання з життям. У ході їх вихованці знайомляться з довкіллям, пізнають природні об'єкти та явища, збирають матеріал для теоретичних і практичних занять. Крім цього, екскурсії сприяють вихованню любові до рідного краю, стають важливою ланкою в підготовці вихованців до життя, до майбутньої практичної діяльності. Виконання практичних робіт на екскурсіях привчає вихованців орієнтуватися на місцевості, спостерігати, порівнювати, знаходити потрібні об'єкти, набувати навички самостійної роботи. Екскурсії мають великі дидактичні переваги над класними заняттями й відзначаються високою педагогічною ефективністю [17].

Одноденні екскурсії та походи — загальнодоступні форми позакласної краєзнавчої роботи. Головна мета їх – ознайомити школярів з географічними предметами і явищами безпосередньо в природі, навчити спостерігати зміну і розходження природних ландшафтів.

Під час екскурсій і походів учні на конкретних прикладах переконуються у практичному значенні географічних знань і досліджень для господарської діяльності людини. Вони вчаться орієнтуватися на місцевості, вимірювати відстані та знімати план місцевості, збирати зразки гірських порід і ґрунтів, розрізняти сільськогосподарські культури, породи дерев, розпізнавати корисні копалини тощо [13].

За тематикою всі екскурсії можна розділити на наступні групи:

- ✓ ознайомлення з різноманіттям органічного світу, спостереження за явищами природи в різні пори року;
- ✓ орієнтування на місцевості, ознайомлення з формами земної поверхні, топонімікою, корисними копалинами своєї місцевості;
- ✓ екологічні екскурсії по вивченню пристосованості організмів до середовища проживання, різних видів природних співтовариств, ознайомленню з природними багатствами свого краю і проблемами охорони навколишнього середовища;

✓ екскурсії в краєзнавчий музей, на виставки, виробництва.

Для кожного класу в програмах визначені теми екскурсій з урахуванням вікових особливостей та рівня підготовленості учнів і здійснюють у позаурочний час.

Краєзнавчо-географічні екскурсії – це найважливіший засіб пізнання географії рідного краю, його історії, перетворення природи і господарства. Знайомство з особливостями місцевої природи і економіки, допомагає учням конкретизувати свої знання, одержати образні географічні уявлення, навчитися бачити головне і зв'язувати частку з загальним.

Одно- і багатоденні краєзнавчі екскурсії відбуваються на будь-якому виді транспорту і пішки. Пішохідні екскурсії часто називають походами. Багатоденні походи дозволяють рух учасників за маршрутом з визначеним навантаженням спорядження і продуктів харчування. У походах, крім навчально-виховних, ставляться і досягаються й спортивно-оздоровчі цілі.

Дальніми географічними екскурсіями прийнято вважати багатоденні поїздки, у процесі яких учні долають значні відстані від місця проживання на автомобілях, потягом, на теплоході чи літаком. Маршрути таких екскурсій звичайно виходять за межі своєї області, краю і навіть країни. Вони можуть пролягати по найбільших річках країни, приходити по узбережжях морів і океанів, перетинати кілька природних зон і гірських країн.

В інструкції МОН зазначено, що кількість учасників дитячої екскурсії не може перевищувати 40 дітей. Якщо є екскурсія передбачає пересування автобусом – не більше, ніж сидячих місць у ньому. На кожних 25 учасників групи призначається керівник та його заступник. Батьки також можуть брати участь в екскурсії, якщо це не забороняється правилами закладу чи організації, яка відповідає за екскурсію. Керівник групи має також провести батьківські збори, надати план подорожі, відповісти на запитання представників дітей та отримати їхній дозвіл [15].

У ході проведення екскурсії (II етап) виділяють інформаційну і робочу частини. Інформаційна частина екскурсії включає розповідь і пояснення вчителя, фахівця, екскурсовода про той об'єкт, на якому знаходяться учні. Робоча частина складається з дослідницької роботи учнів, збору матеріалу, опису його, замальовки, фотографування географічних об'єктів і т. ін., виконання індивідуальних завдань. Часто перед екскурсією варто попередньо заготовити таблиці, куди буде заноситися матеріал, що збирається.

У процесі проведення екскурсії учні повинні вести польовий щоденник. Звичайно записи в ньому ведуть олівцем на правій стороні листа, малюнки, схеми виконують на лівій.

На заняттях гуртка проводять оформлення зібраних матеріалів. Учні пишуть звіт про пророблену роботу, оформляють альбом, де поміщають графіки, схеми, фотографії. Про хід екскурсії, її результати, виконання індивідуальних завдань учні доповідають на засіданнях гуртка, секції, а також на сторінках шкільної стін-газети.

Екскурсії в природу можуть бути комплексними чи присвячуватися вивченню одного з компонентів природи [7]. В першому випадку учні через різні секції гуртка одночасно охоплюють спостереженнями і вивченням багатьох сторін місцевої природи: рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинність і тваринний світ. В іншому ж – весь учнівський колектив залучається до спостережень і збору потрібних матеріалів, наприклад, вивчається тільки річка чи тільки форми поверхні та ін. Ці екскурсії в переважній більшості є одноденними. Учням, особливо міських шкіл, не вистачає для цього власних спостережень і переживань, а саме це і дають географічні екскурсії в місцевості. Вони викликають в учнів інтерес до свого краю, любов і дбайливе відношення до рідної природи, прагнення зробити її кращою, багатшою.

Виробничі екскурсії організовуються на найближчі промислові і сільськогосподарські підприємства. Екскурсії по населеному пункті – знайомлять учнів із сьогоdnішнім днем свого міста чи села, із загальним

видом, мікрорайонами, особливостями планування і забудови. Великий інтерес представляє з'ясування історії розвитку населеного пункту, визначення і економічна оцінка географічного положення, порівняння минулого з величними досягненнями в будівництві міст і сіл.

Дослідницька діяльність у формі мандрівок з краєзнавчими завданнями, а також експедицій є одними з найулюбленіших занять дітей. Оскільки, з одного боку, вони звільняють учнів від рутинної шкільної обстановки, від якої упродовж навчального року школярі стомлюються, а з іншого, – роблять їх повноправними учасниками і виконавцями конкретних дій, самостійними і відповідальними за свої рішення. Таким чином, діти можуть реалізовувати себе, розкриваючи і розвиваючи свої здібності, привчатись до спілкування та життя у польових умовах. Це сприяє формуванню навичок співпраці у колективі, взаємодопомоги і підтримки. Реальне залучення учнів до конкретних природоохоронних чи пам'яткоохоронних справ дає їм можливість відчувати свою причетність до проблем рідного краю, виховує почуття відповідальності та регіонального патріотизму і, водночас, сприяє формуванню музейних зібрань і колекцій пам'яток історії та культури [4].

Великої популярності набирають віртуальні екскурсії, як найефективніший спосіб представлення інформації. Віртуальна екскурсія – це мультимедійна фотопанорама, в яку можна помістити відео, графіку, текст, посилання. На відміну від відео чи звичайної фотографії, для віртуальних екскурсій властива інтерактивність. Під час віртуальної подорожі можна наблизити або віддалити який-небудь об'єкт, озирнутися на всі боки, детально розглянути окремі деталі інтер'єру, наблизитися до обраної точки або піти від неї. Усі ці дії можна робити в потрібному темпі і в порядку, зручному конкретному глядачеві, при цьому не покидаючи власного будинку чи навчального приміщення. Віртуальні екскурсії, звичайно, не замінюють особисту присутність, але дозволяють отримати досить повне враження про досліджувальний об'єкт, повною мірою відчувати всю красу нашої планети.

Віртуальні екскурсії вже давно проводять найбільші світові музеї – Лувр, музеї Ватикану, Білий дім та інші. Усе більше міст світу пропонують відвідувачам мережі Інтернет здійснити віртуальну подорож вулицями і площами.

Віртуальні екскурсії поділяють за змістом на:

- ✓ оглядові, де зібрані елементи декількох екскурсій, об'єднаних спільною екологічною темою;
- ✓ тематичні, тобто екскурсії, що розкривають окремі теми, стосовно екологічної проблематики [36].

Самостійне створення вчителем екскурсії дуже трудомісткий процес, який вимагає наявності технічного забезпечення (переносного комп'ютера, цифрового фотоапарату з відповідним програмним забезпеченням та ін.), тому в мережі Інтернет є безліч пізнавальних із педагогічного погляду ресурсів, якими можна скористатися для проведення віртуальних екскурсій. В освітніх цілях можна використати віртуальні мандрівки науковими музеями; віртуальні прогулянки пам'ятками природи, музеями просто неба, віртуальні відвідування підприємств. Особливо важливим є проведення віртуальних екскурсій екологічного спрямування. Адже, глобальні екологічні проблеми не можна обмежити кордонами на регіональному та локальному рівні[21].

РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

4.1. Методична розробка розважально – інтелектуальної гри з географії «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин»

У контексті модернізації географічної освіти пріоритетного значення набуває інтеграція інтерактивних та ігрових методів навчання, які оптимально відповідають психолого-педагогічним віковим особливостям учнів 5–7 класів. Залучення розважально-інтелектуальних ігор є ефективним механізмом для вирішення низки освітніх завдань:

- ✓ Стимулювання пізнавальної активності: Ігрова форма сприяє інтенсифікації мисленнєвих процесів та підвищує інтерес до предмета, що безпосередньо впливає на підвищення мотивації до навчання.
- ✓ Формування компетентностей: Через ігрові ситуації відбувається активне формування ключових компетентностей (наприклад, вміння працювати в команді, приймати рішення, аналізувати інформацію).
- ✓ Розвиток специфічних навичок: Гра є потужним засобом розвитку просторового мислення, топографічної грамотності та географічної уяви[22].

З огляду на необхідність реалізації ігрового потенціалу в позакласному навчальному процесі та забезпечення високого рівня засвоєння географічного матеріалу, авторами було розроблено розважально-інтелектуальну гру «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин», основні характеристики якої представлені нижче.

Методичні рекомендації, щодо організації розважально – інтелектуальної гри з географії «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин»

Цільова аудиторія: учні 5–7 класів;

Тип заняття: позакласний захід у вигляді командної інтелектуально-розважальної гри

Тривалість: 100 – 120 хвилин

Кількість команд: 4 команди по 6 учнів

Місце проведення: актовий/спортивний зал навчального закладу або простора класна кімната;

Мета заняття: узагальнити та систематизувати знання учнів 6–7 класів з основних розділів курсу географії за допомогою інтерактивної форми позакласної роботи, зокрема, розважально-інтелектуальної гри, а також сприяти розвитку ключових компетентностей, необхідних для формування цілісної географічної картини світу.

Обладнання: мультимедійний проєктор та екран/інтерактивна дошка; комплекти карт (фізична карта світу, політична карта, карти материків), конверти/бокси із завданнями для кожної станції (запечатані), маршрутні листи (для кожної команди), канцелярське приладдя (ручки, маркери, чернетки), канцелярське приладдя (ручки, маркери, чернетки), секундомір/таймер, нагородна атрибутика (дипломи, грамоти, невеликі призи).

Хід позакласного заняття

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП (15 ХВ).

Проведення гри починається з організаційного етапу, метою якого є налаштування учнів на ігрову діяльність та забезпечення чіткого розуміння правил. Вчитель (або ведучий) розпочинає з вступного слова, де окреслює мету заняття — узагальнення географічних знань у нестандартній формі. На цьому етапі відбувається формування команд (оптимально 5–6 осіб), які можуть мати заздалегідь підготовлені географічні назви та девізи. Ключовим моментом є детальне ознайомлення з правилами квесту: чітко пояснюється структура гри (п'ять тематичних станцій), встановлюється єдиний для всіх ліміт часу на кожну станцію (15 хвилин) та оголошується система нарахування балів і штрафні санкції. Кожній команді видається маршрутний лист, який визначає

послідовність проходження станцій, що мінімізує скупчення гравців і забезпечує динамічність гри.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА. ПРОХОДЖЕННЯ КВЕСТУ (90 хв)

Основна частина гри «ГеоКвест: навколо світу за 120 хв» відводиться на активне виконання завдань на п'яти тематичних станціях. Кожна команда має суворо дотримуватися маршрутного листа, виділяючи 15 хвилин на роботу на кожній станції. Завдання розроблені таким чином, щоб вимагати від учнів як теоретичних знань, так і вміння працювати з картографічними та текстовими джерелами.

Станція 1. «Картографічні Лабіринти» (10 балів)

Станція «Картографічні Лабіринти» є першим і фундаментальним етапом ГеоКвесту, оскільки вона перевіряє базові, але критично важливі для географії навички — картографічну грамотність та орієнтування в просторі. Максимальна кількість балів, яку може отримати команда на даному етапі, становить 10 балів. Завдання, які пропонуються учням, вимагають не лише теоретичних знань, але й практичного застосування навичок роботи з атласом і лінійкою. Розроблені автором приклади завдань представлені нижче.

Таблиця 1

Приклади завдань станції «Картографічні Лабіринти»

Завдання	Опис та приклад	Макс. балів
Завдання 1.1. Визначення координат	Команді необхідно за допомогою атласу визначити, який великий географічний об'єкт розташований приблизно за координатами 25 пн. ш. та 50 сх. д.	4
Завдання 1.2. Робота з масштабом	Команда отримує умовну карту, на якій відстань між двома містами становить 5 см. Відомо, що реальна відстань між ними 250 км. Необхідно визначити, яким є числовий масштаб цієї карти.	3
Завдання 1.3. Азимут	Визначити азимут напрямку від точки А (задана на малюнку) на точку Б. (Для 7 класу: визначити азимут напрямку від екватора на Північний полюс).	3

Станція 2. «Стихії планети» (10 балів)

Дана станція присвячена перевірці знань учнів про геосфери Землі — атмосферу, гідросферу та літосферу та вимагає від команд розуміння взаємозв'язку природних процесів, уміння застосовувати формули для розрахунків та ідентифікувати географічні об'єкти за їхніми характеристиками. Максимальний бал, доступний на представленій станції, становить 10 балів.

Таблиця 2

Приклади завдань станції «Стихії планети»

Завдання	Опис та приклад	Макс. балів
Завдання 2.1. Географічний ланцюжок	Командам пропонується низка понять, які потрібно логічно пов'язати (наприклад: <i>цунамі, землетрус, літосферні плити, мантія та ядро</i>).	4
Завдання 2.2. Задача про температуру	На горі, висота якої 3000 м, термометр показує 0 °C. Якою буде температура біля підніжжя, якщо відомо, що температура знижується на 0,6 °C на кожні 100 м висоти?	3

Виконання завдань на даній станції закінчується розв'язання школярам логічної задачі, яка передбачає перевірку знань учнів про унікальні характеристики найбільших об'єктів гідросфери та літосфери. Кожна з команд отримує три детальні описи та одне зображення географічних об'єктів (наприклад, річка, вулкан, пустеля), і на основі ключових слів та фактів має їх ідентифікувати.

Приклад: «Найдовша та найвища у світі за межами Азії гірська система, яка сформувалася на межі субдукції двох літосферних плит. Вона є головним кліматорозділом материка і вирізняється надзвичайною активністю вулканічних та сейсмічних процесів, а її найвища вершина, розташована повністю в Західній півкулі, має висоту 6960 метрів над рівнем моря».

Рис. 4.1. Навідний матеріал для виконання завдання 2.3.

Станція 3. «Материковий Експрес» (10 балів)

Станція «Материковий Експрес» є інтегративним етапом, призначеним для перевірки та закріплення знань учнів з регіональної фізичної географії світу. Завдання вимагають від учасників ідентифікації ключових географічних об'єктів, знання їхніх рекордних характеристик та вміння працювати з візуальними матеріалами. Максимальна кількість балів на станції — 10 балів.

Таблиця 3

Приклади завдань станції «Материковий Експрес»

Завдання	Опис та приклад	Макс. балів
Завдання 3.1. Крайні точки	На контурній карті світу позначити (або назвати) крайні точки Африки (наприклад, мис Голковий).	4
Завдання 3.2. Хто швидше?	Бліц-опитування: назвати найвищу точку, найдовшу річку та найсухішу пустелю на трьох різних материках.	3
Завдання 3.3. Логічні пари	Встановити відповідність між материком та його типовим представником фауни, флори традицій (наприклад, Австралія – кенгуру, Південна Америка – анаконда) за допомогою візуалізаційного матеріалу	3

Успішне виконання завдань цієї станції свідчить про глибоке засвоєння учнями матеріалу з регіональної географії та вміння застосовувати його при роботі з картографічними й візуальними джерелами.

Станція 4: «Подорож до Етносу» (10 балів)

Станція «Подорож до Етносу» має міжпредметний характер, інтегруючи знання з географії та історії/народознавства. Вона перевіряє розуміння учнями соціальної, культурної та демографічної географії світу, включаючи розподіл населення, найбільші народи, країни та їхні столиці. Максимальна кількість балів на станції — 10 балів.

Завдання 4.1. Країна–Столиця–Народ (4 бали)

Дане завдання полягає виконання завдання у формі таблиці, яке вимагає від команд встановлення правильної відповідності та заповнення пропусків у логічному ланцюжку. Завдання спрямоване на закріплення знань про політичну карту світу та етнічний склад населення.

Таблиця 4

Таблиця - бланк для виконання завдання 4.1

Країна	Столиця	Найбільший народ (титульна нація)
Бразилія	_____	_____
_____	Токіо	Японці
Індія	_____	Хінді (та ін.)
Канада	Оттава	_____

Завдання 4.2. Демографічний аналіз (3 бали)

Цей блок ускладнено автором порівнянням країн із кардинально різними демографічними характеристиками. Учні мають розрахувати густоту населення та застосувати це знання до аналізу.

- **Приклад:** Команда отримує дані для чотирьох країн:
 - Країна А (Бангладеш):** Площа – 147 570 км². Населення – 170 млн осіб.
 - Країна Б (Австралія):** Площа – 692 024 км². Населення – 27 млн осіб.
 - Країна В (Німеччина):** Площа – 357 588 км²; Населення – 84 млн осіб.
 - Країна Г (Ватикан):** Площа – 0,44км²; Населення – 800 осіб.
- **Завдання:**
 - Розрахувати приблизну густоту населення (осіб/км²) для **Країни А** та **Країни Б**.
 - Розташувати всі чотири країни у порядку спадання густоти населення (від найгустішої до найменш густої).

Завдання 4.3. Географія культур (3 бали)

Завдання охоплює питання міжнародної міграції та культурно-географічного впливу.

Приклад: Назвіть три регіони світу (наприклад, Західна Європа, Близький Схід, Північна Америка), які є головними центрами тяжіння міжнародної трудової

міграції. Поясніть дві основні причини, чому ці регіони приваблюють мігрантів, виходячи з їхніх економічних та соціальних характеристик.

Станція 5: «Екологічний Патруль» (10 балів)

Станція «Екологічний Патруль» є заключним етапом квесту, який присвячений сучасним глобальним проблемам географії та екології, а також питанням раціонального природокористування і сталого розвитку. Завдання вимагають від команд аналізу, класифікації ресурсів та пропозиції рішень. Максимальна кількість балів на станції — 10 балів.

Таблиця 5

Приклади завдань станції «Екологічний Патруль»

Завдання	Опис та приклад	Макс. балів
Завдання 5.1. Червоний список	Назвати три глобальні екологічні проблеми, які мають прямий вплив на гідросферу, та запропонувати один шлях їх вирішення.	4
Завдання 5.2. Визначення ресурсу	Визначити вид природного ресурсу за його описом та фотографіями (наприклад, «Викопне паливо, що утворюється з відмерлих рослинних решток, використовується для виробництва електроенергії»).	3
Завдання 5.3. Кейс про регіон	Команда отримує короткий опис регіону, де є проблема опустелювання. Необхідно назвати можливі причини та запропонувати два методи боротьби.	3

Бонусна Станція: «Гео-Ерудит» (5 балів)

Бонусна станція «Гео-Ерудит» призначена для команд, які виконали завдання основних п'яти станцій до закінчення загального часу (90 хвилин). Вона слугує для заохочення швидкості, ерудиції та вміння оперувати інтеграційними знаннями з різних розділів географії, історії відкриттів та сучасних географічних фактів. Максимально можна отримати 5 балів.

Завдання 6.1. Історичний портрет (2 бали)

Це завдання перевіряє знання учнів про великих мандрівників та першовідкривачів. Команда отримує фотографію відомого мандрівника та три географічні об'єкти (море, мис, архіпелаг), які названі на його честь. Завдання полягає в ідентифікації особи.

Приклад: Ідентифікуйте мандрівника, на честь якого названі протока (між Азією та Північною Америкою), мис на Алясці та затока у Чукотському морі.

Відповідь: Вітус Беринг.

Рис. 4.2. Ілюстраційний матеріал для виконання завдання 6.1.

Завдання 6.2. Географічні парадокси (3 бали)

Цей блок вимагає логічного мислення та знання нетипових, але цікавих географічних фактів.

Приклад (Логічна задача): Чотири країни, назви яких складаються з п'яти літер, розташовані на чотирьох різних континентах (Європа, Азія, Африка, Південна Америка). Назвіть ці чотири країни, виходячи з того, що одна з них є острівною державою, а інша межує з двома океанами.

Відповідь: Європа: Греція / Чехія; Азія: Індія / Китай; Африка: Конго / Єгипет; Південна Америка: Перу / Чилі

ІІІ. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ТА РЕФЛЕКСІЯ (15 ХВИЛИН)

Завершальна фаза ГеоКвесту має вирішальне значення не лише для визначення переможців, але й для педагогічної оцінки ефективності застосованої інтерактивної методики. Цей етап триває приблизно 15 хвилин і включає підрахунок балів, нагородження та зворотний зв'язок. Після того, як усі команди завершили проходження станцій, або після закінчення встановленого часу, відбувається фінальне зведення результатів.

1. **Консолідація даних.** Члени журі (або помічники) збирають усі маршрутні листи та проводять остаточний підрахунок балів, враховуючи бали за кожну станцію та бонусні бали.
2. **Облік штрафів.** За наявності порушень правил (наприклад, використання особистих гаджетів не за призначенням, недотримання дисципліни) застосовуються штрафні бали.
3. **Фінальний рейтинг.** Складається загальний рейтинг команд. Результати, як правило, демонструються на екрані для забезпечення прозорості.
4. **Нагородження.** Вчитель (ведучий) оголошує переможців та призерів. Проводиться урочисте нагородження команд дипломами, грамотами та символічними призами. Це підтримує змагальний дух та позитивну мотивацію.

Критично важливим для отримання якісного зворотного зв'язку та оцінки педагогічної ефективності застосованої інтерактивної методики є момент рефлексії. Він дає можливість учням здійснити самоаналіз своєї діяльності та засвоєння матеріалу. Учні активно долучаються до обговорення, висловлюючи свої враження від ігрової форми навчання. Більшість учасників відзначають, що змагальний характер та необхідність швидкого прийняття рішень значно підвищили їхню мотивацію до вивчення географії. Ігрова динаміка сприяла не лише закріпленню знань, але й розвитку навичок командної взаємодії, розподілу ролей та ефективної комунікації в обмежених часових рамках.

Крім того, рефлексія дозволяє ідентифікувати найбільш складні для засвоєння теми. Так, учні часто вказують на певні труднощі, пов'язані з розрахунковими завданнями (наприклад, визначення масштабу чи температурного градієнта) та оперуванням точними географічними координатами. Ця інформація є надзвичайно цінною для вчителя, оскільки дозволяє скоригувати навчальний процес, приділивши більше уваги проблемним аспектам.

Використання розважально-інтелектуальної гри «ГеоКвест: навколо світу за 120 хв» у позанавчальний процес вивчення географії для учнів 5–7 класів

підтвердило свою значущість, як ефективний інструмент інноваційного навчання, адже, дана методика є оптимальною відповіддю на сучасні вимоги реформування освіти, оскільки вона гармонійно поєднує навчальні цілі з ігровою діяльністю, що є провідною для даної вікової групи.

4.2. Методична розробка проведення навчальної експедиції "Таємниці Волинської Амазонії"

Однією з найбільш ефективних форм позакласної роботи у старших класах, що забезпечує синергію теоретичних знань та практичних навичок у сфері екології та географії, є навчально-дослідницька польова експедиція. У межах даного дослідження авторами було розроблено та підготовлено до апробації позакласний захід-експедицію під назвою «Таємниці Волинської Амазонії» на базі Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща». Захід проводиться у єдиним колективом (20–25 осіб) під керівництвом вчителя-географії/методиста та за підтримки фахівця НПП, що забезпечує як навчальний процес, так і дотримання суворих природоохоронних норм.

Методичні рекомендації, щодо організації навчально – дослідницької польової експедиції «Таємниці Волинської Амазонії»

Форма проведення: Польова експедиція з елементами квесту та наукового дослідження

Тривалість: 360 хвилин

Цільова аудиторія: Учні 9–10 класів (або за віком та рівнем підготовки)

Місце проведення: Територія Ківерцівського національного природного парку "Цуманська пуща" (або його доступна, дозволена для відвідування частина)

Мета заняття: сформувати у здобувачів освіти екологічну свідомість та дослідницьку компетентність шляхом практичного занурення та польового вивчення унікального біорізноманіття та природних комплексів Ківерцівського національного природного парку на основі здобутих географічних, біологічних та історичних знань.

Обладнання: закрите водонепроникне взуття, зручний змінний одяг, дощовик, головний убір, запас питної води (мін. 1,5 л), сухий пайок/обід, репеленти від комах та кліщів, індивідуальна міні-аптечка, блокнот (вологостійкий) та ручка/олівець, загальна похідна аптечка, компас, копія карти НПП, маршрутний лист, GPS-навігатор або смартфон з GPS, бінокль (на команду), лупа, фотоапарат/смартфон для фіксації, вимірвальна стрічка/рулетка, пакети для сміття, туристичні сидіння (каремати).

Хід заняття

I. ОРГАНІЗАЦІЙНО – ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП(20 ХВ)

Організаційно-методологічна підготовка польового практикуму розпочинається з прибуття учнівського колективу на територію об'єкта дослідження та проведення вступного інструктажу. На цьому етапі окреслюються загальні напрями індивідуальної дослідницької активності учасників, що передбачає усвідомлену участь кожного в процесі спостережень, фіксації даних та аналітичних узагальнень без формального поділу на підгрупи. Даний підхід забезпечує цілісність екологічного моніторингу та формує навички колективної наукової роботи.

Обов'язково проводиться детальний інструктаж з техніки безпеки та дотримання заповідного режиму, який передбачає суворе слідування затвердженим маршрутом, заборону пошкодження рослинності, ґрунтового покриву та будь-яких дій, що можуть порушити природну рівновагу біотопу.

З метою актуалізації теоретичних знань і розвитку аналітичного мислення учням пропонується проблемне запитання: «Чим ботанічний заказник як категорія природно-заповідного фонду відрізняється від інших, вищих за статусом категорій (національний природний парк, природний заповідник) за режимом функціонування та цільовим призначенням?»

Завершальним компонентом підготовчого етапу є окреслення дослідницьких частин експедиції, які реалізуються послідовно протягом усього маршруту та виконуються всіма учасниками експедиції:

- **Частина 1 (правовий аналіз)** – ознайомлення зі статусом об'єкта, режимом охорони та нормативно-правовими обмеженнями.
- **Частина №2 (біологічний моніторинг)** – спостереження, ідентифікація та опис раритетних видів флори з дотриманням вимог заповідного режиму.
- **Частина №3 (екосистемна оцінка)** – аналіз таксаційних показників і структури лісового фітоценозу.
- **Частина №4 (кваліметрична оцінка)** – фіксація та кількісна оцінка антропогенного навантаження на територію.

II. ОСНОВНИЙ ЕТАП: МАРШРУТ ПОЛЬОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зупинка 1. Центральний вхід / інформаційний стенд

На початковій точці маршруту здійснюється аналіз правового поля функціонування природоохоронної території. Учитель презентує офіційний документ про створення ботанічного заказника загальнодержавного значення, роз'яснюючи його цільове призначення, режим охорони та перелік дозволених і заборонених видів діяльності.

Паралельно проводиться географічна прив'язка об'єкта з акцентом на його розташуванні в межах Поліського регіонального екологічного коридору та відповідній ландшафтній типології. Особлива увага приділяється значенню заказника у збереженні генетичного фонду дубових лісів.

Учні фіксують інформацію з інформаційного стенда (площа, рік створення, об'єкт охорони) та формулюють узагальнені висновки щодо правових обмежень господарської діяльності.

Рис. 4.3. Контрольна точка № 1: а) план КПП “Цуманська пуща”; б) ознайомлення школярів з історією парку

Зупинка 2: Болото з унікальною реліктовою рослинністю

На другій контрольній точці маршруту учні здійснюють спостереження за типовими болотними видами, серед яких домінували осоки, сфагнум та журавлина. Під час спостереження вчитель пояснює про адаптацію реліктових рослин до умов постійної вологості та кислої реакції ґрунту. Учні фіксують видовий склад, щільність та розташування наявних рослин., підкреслюючи екологічну функцію боліт як природних «фільтрів», які сприяють очищенню води, регулюють рівень ґрунтових і поверхневих вод, підтримуючи стабільність екосистеми. Вчитель спрямовує здобувачів освіти до підведення висновку про критичну роль боліт для збереження гідрологічної та біологічної рівноваги регіону.

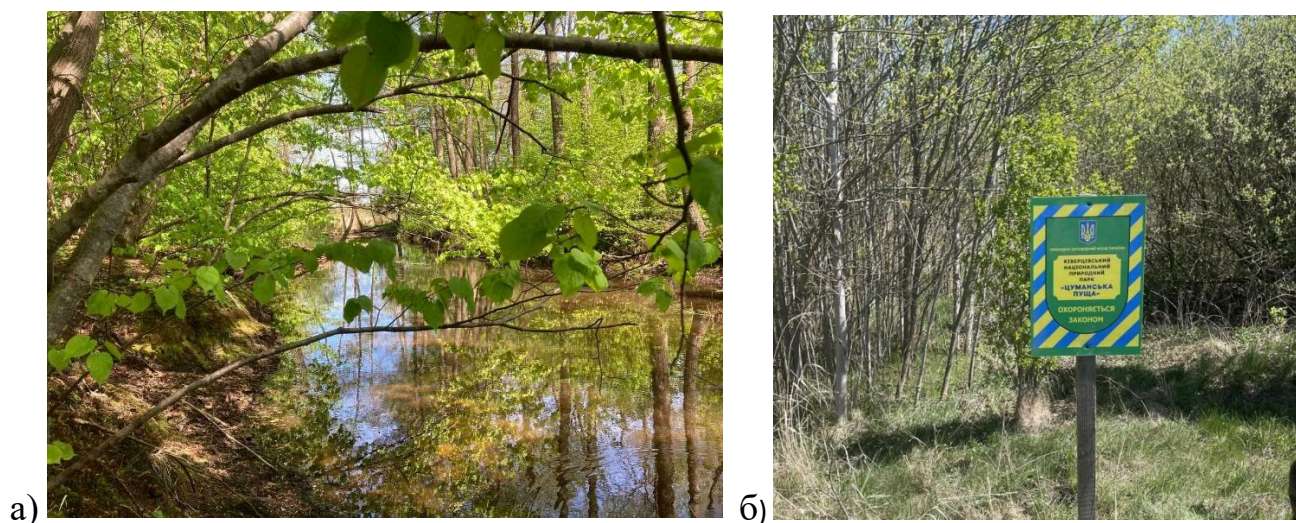

Рис. 4.4. Контрольна точка № 2: а) водне плесо Чортового болота; б) реліктові насадження.

Зупинка 3: Стариця річки

Даний етап є логічним продовженням гідрологічного аналізу, розпочатого на болоті, і присвячений вивченню динаміки річкової системи та її впливу на прилеглі біотопи. Проводиться вивчення форми та генезису стариці як складового елемента річкової долини. Керівник пояснює процес меандрування річок, механізми відокремлення водних стариць та їх роль у динаміці русла. Здійснюється візуальне оцінювання ступеня евтрофікації, седиментації та стану водного середовища, а також фіксація наявності водної рослинності і типів осадових відкладень.

Група формулює ключовий висновок, щодо екологічної цінності стариць як важливих середовищ для нересту і розмноження амфібій, а також як місць проживання водних комах і риб. Підкреслюється їхня роль у підтриманні регіонального біорізноманіття та стабільності водних екосистем, що робить стариці пріоритетними об'єктами для природоохоронної діяльності та наукового спостереження.

Рис. 4.5. Контрольна точка № 3: а) стариця р.Кормин; б) ознайомлення школярів із тваринним світом стариці.

Зупинка 4: Старий лісовий масив

Проводиться дослідження структури старого лісового масиву та таксаційних характеристик деревостану. Вчитель пояснює вертикальну

ярусність лісу, особливості підліску та ґрунтового покриву, а також роль домінантних дерев у формуванні мікроклімату та підтриманні біорізноманіття. Здійснюється вимірювання обхвату та висоти стовбурів домінантних порід, аналіз вікової структури насаджень і оцінка щільності підліску.

Група формулює ключовий висновок щодо екологічної значущості старих дерев і багатовікових насаджень для підтримання стабільності екосистеми, забезпечення середовища існування численних видів рослин і тварин, а також формування природного балансу у лісових угіддях регіону.

Рис. 4.6. Контрольна точка № 4: а) вимірювання товщини лісових насаджень; б) ботанічна пам'ятка природи КПП “Цуманська пуща”

Зупинка 5: Галявина з луговою флорою

На даній проводиться вивчення лугової трав'янистої рослинності та її видової структури. Вчитель пояснює роль луків у підтриманні популяцій запилювачів, комах та дрібних тварин, а також їхню взаємодію з прилеглими водно-болотними та лісовими екосистемами. Здійснюється візуальне оцінювання видової представленості, щільності рослинного покриву та наявності ознак антропогенного впливу, зокрема слідів рекреації.

Група формулює ключовий висновок щодо екологічної цінності луків як відкритих біотопів, що забезпечують підтримку біорізноманіття та стабільність популяцій комах-запилювачів, підкреслюючи важливість збереження цих ділянок у контексті регіональної екологічної рівноваги.

Рис. 4.7. Контрольна точка № 5: а) лугова ділянка КПП “Цуманська Пуща”; б) інформаційне забезпечення лугової ділянки.

ІІІ. ЗАКЛЮЧНИЙ ЕТАП: АНАЛІЗ ТА РЕФЛЕКСІЯ

Заключний етап є фундаментом для майбутнього успіху, оскільки він перетворює набутий досвід на цінні, практичні знання. Він починається з аналізу результатів, де ми здійснюємо неупереджене порівняння фактично досягнутих показників із початково встановленими цілями, що дозволяє визначити, наскільки ми були успішними, та виявити найбільш ефективні стратегії та ресурси, які принесли максимальну користь, а також ті, що виявилися непродуктивними. Ключове завдання — встановити чіткі причинно-наслідкові зв'язки: зрозуміти, чому певні дії призвели до виникнення заповіднику.

Наступний, і, мабуть, найважливіший крок — глибока рефлексія. Це час для самокритичного, але конструктивного погляду на процес. Ми повинні чітко артикулювати, що було зроблено добре і які успішні практики необхідно масштабувати та повторювати. Водночас, необхідно чесно визначити проблемні області та помилки, щоб вони не повторилися. Результатом цієї рефлексії є формування ключових уроків (*takeaways*), які мають бути конкретними, практичними та застосовними.

Фінальна фаза полягає у формалізації знань та плануванні дій. Усі висновки та аналітичні дані обов'язково мають бути задокументовані у заключному звіті, що створює інституційну пам'ять проєкту. На основі отриманих результатів розробляється План Покращень (Action Plan), який містить конкретні корективи та рекомендації для наступних ініціатив. Дане

систематичне поділення знань з школярами гарантує, що набутий досвід стане каталізатором для постійного вдосконалення всієї організації та підвищення їх географічних компетенцій.

Важливим результатом реалізації даної позакласної роботи стало формування екологічної свідомості та відповідального ставлення до природної спадщини. Усвідомлення значення боліт, стариць, старовікових лісів і луків для підтримання регіонального біорізноманіття сприяло вихованню в учнів ціннісного ставлення до охорони природи та розуміння необхідності дотримання природоохоронних норм.

4.3. Проблеми та перспективи використання запропонованих методик в організації позакласної роботи з географії

У сучасній системі географічної освіти позакласна діяльність розглядається як важливий компонент формування предметних і ключових компетентностей учнів, а також як ефективний засіб підвищення мотивації до навчання. Запропоновані у межах даного дослідження методики організації позакласної роботи з географії, зокрема розважально-інтелектуальна гра «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польова експедиція «Таємниці Волинської Амазонії» на території Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща», демонструють значний освітній потенціал, водночас виявляючи низку організаційних і методичних проблем, що потребують наукового аналізу.

Використання квестових технологій у позакласній роботі, зокрема у форматі інтелектуально-розважальної гри з географії, дозволяє поєднати пізнавальну діяльність з елементами змагання та інтерактивності. Разом із тим підготовка та проведення такого заходу потребує ретельного методичного опрацювання, адже завдання мають відповідати навчальній програмі, бути логічно взаємопов'язаними та адаптованими до рівня підготовки учнів. Недостатня продуманість змісту або надмірна ігровізація можуть знизити навчальну ефективність заходу, перетворивши його переважно на розважальний

захід. Крім того, різний рівень сформованості географічних знань у здобувачів освіти вимагає від учителя використання диференційованого підходу, що ускладнює організацію гри та потребує додаткових часових і ресурсних витрат.

Поряд із цим навчально-польова експедиція як форма позакласної діяльності вирізняється високим рівнем практичної спрямованості та наукової цінності, оскільки забезпечує безпосередній контакт учнів з об'єктами вивчення. Водночас її реалізація супроводжується низкою специфічних проблем, пов'язаних із логістикою, дотриманням вимог безпеки та природоохоронного режиму. Проведення експедиції потребує попереднього погодження маршруту, інструктажу учасників та, за можливості, співпраці з фахівцями природоохоронних установ. Додатковими обмежувальними чинниками виступають погодні умови та часові рамки, що можуть впливати на повноцінність виконання запланованих дослідницьких завдань.

Важливою перспективою подальшого використання запропонованих методик є їх інтеграція у систему компетентнісно орієнтованого навчання, що передбачає формування не лише предметних знань з географії, а й міждисциплінарних умінь. Зокрема, розважально-інтелектуальна гра «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» може бути адаптована для поєднання географічного змісту з елементами історії, економіки, екології та культурології, що сприятиме розвитку системного мислення та здатності учнів аналізувати просторові процеси у ширшому суспільному контексті.

Важливим напрямом впровадження запропонованих методик є також використання цифрових освітніх технологій для модернізації квестових форм позакласної роботи. Залучення інтерактивних картографічних сервісів, мобільних застосунків, елементів доповненої реальності та геоінформаційних систем дозволяє суттєво розширити дидактичні можливості гри, підвищити рівень залученості учнів і водночас сформувати базові навички роботи з сучасними геоінформаційними інструментами. У даному форматі «ГеоКвест»

може трансформуватися у довготривалий освітній проєкт або серію тематичних заходів, що відповідає сучасним тенденціям цифровізації освіти.

Значні перспективи має і подальший розвиток навчально-польових експедицій як сталої форми позакласної діяльності. Зокрема, експедиція «Таємниці Волинської Амазонії» може бути інтегрована у систему регіонального компоненту навчальних програм з географії та біології, а також використовуватися як практична база для реалізації проєктно-дослідницької діяльності учнів. Розширення співпраці з національними природними парками, науковими установами та громадськими екологічними організаціями створює умови для підвищення наукової обґрунтованості досліджень і формування у здобувачів освіти уявлення про реальні механізми природоохоронної діяльності.

Окремої уваги заслуговує перспектива впровадження довготривалих моніторингових спостережень у межах навчально-польових експедицій. Регулярні відвідування одних і тих самих природних об'єктів дають змогу відстежувати динаміку змін природних комплексів, аналізувати наслідки природних і антропогенних впливів, а також формувати у школярів навички елементарного наукового прогнозування. Такий підхід сприяє поглибленню дослідницької компетентності та розвитку критичного мислення.

Перспективним є також упровадження інклюзивних та адаптованих форматів позакласної роботи. Модифікація завдань «ГеоКвесту» та маршрутів польових експедицій з урахуванням різного рівня підготовки й фізичних можливостей учнів дозволить розширити коло учасників і забезпечити доступність географічної освіти для широкої аудиторії, що відповідає сучасним освітнім підходам, орієнтованим на індивідуалізацію навчання та створення безпечного освітнього середовища.

Отже, перспективи використання розважально-інтелектуальної гри «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польової експедиції «Таємниці Волинської Амазонії» виходять за межі разових позакласних заходів і можуть розглядатися як складові цілісної системи географічної освіти. Їх

подальший розвиток та впровадження сприятимуть оновленню форм і методів позакласної роботи, підвищенню пізнавальної активності учнів і формуванню екологічно відповідального світогляду, що є важливим завданням сучасної школи.

ВИСНОВКИ

Проведене авторами магістерське дослідження було спрямоване на теоретичне обґрунтування та експериментальну верифікацію методологічних засад організації позакласної роботи з географії у закладах загальної середньої освіти з метою розвитку ключових географічних компетентностей учнів через впровадження інноваційних діяльнісних форм. Поставлену мету дослідження було досягнуто, а визначені завдання повністю виконано, що підтверджує наукову гіпотезу роботи.

У результаті аналізу та систематизації теоретичних і методичних засад організації позакласної роботи в контексті сучасних освітніх стандартів, зокрема вимог Нової української школи (НУШ), було уточнено її сутність та визначено її роль як важливого інтегративного компонента системи географічної освіти. Обґрунтовано, що ефективна позакласна робота виконує ключові функції — навчальну, розвивальну та виховну, — і має бути організована на принципах цілісності, добровільності та практичної спрямованості.

Визначено, що стимулювання пізнавального інтересу та самостійної діяльності учнів забезпечується комплексом педагогічних умов, серед яких пріоритетними є активне використання регіонального краєзнавчого матеріалу та реалізація міжпредметних зв'язків. Окремо виокремлено та охарактеризовано особливості систематичних (гуртки, факультативи) та епізодичних (екскурсії, квести, експедиції) форм, підтвердивши високий діяльнісний потенціал останніх.

Ключовим результатом дослідження стала розробка та методичне обґрунтування інноваційних діяльнісних форм: розважально-інтелектуальної гри «ГеоКвест: навколо світу за 120 хвилин» та навчально-польової експедиції. На цій основі було вперше розроблено та експериментально апробовано методичну модель позакласної діяльності, що ґрунтується на інтеграції ігрового та дослідницького підходів. Експериментальна верифікація засвідчила високу ефективність запропонованих форм. Впровадження ігрової динаміки «ГеоКвест:

навколо світу за 120 хвилин» значно підвищило мотиваційну складову навчально-пізнавальної діяльності, тоді як польова експедиція підтвердила свою роль як незамінний засіб формування практичних дослідницьких умінь, розвитку просторового мислення та виховання екологічної свідомості.

Практичне значення роботи полягає у створенні комплексу методичних матеріалів (сценаріїв, програм, маршрутних листів), що можуть бути безпосередньо впроваджені у практику роботи вчителів географії та методичних служб для інтенсифікації позакласної роботи. Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні можливостей інтеграції розроблених методик у систему компетентнісно орієнтованого навчання, зокрема у розробці довготривалих моніторингових спостережень у межах польових експедицій та у впровадженні інклюзивних і адаптованих форматів позакласної роботи.

Таким чином, результати дослідження є цілісним методологічним підґрунтям для вдосконалення системи позакласної роботи з географії та сприяють підвищенню якості географічної освіти в умовах сучасних освітніх реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко В. В. Дослідницька діяльність учнів як складова реалізації компетентнісного підходу у географічній освіті / В. В. Андрієнко // Географія та основи економіки в школі. – 2018. – № 3. – С. 18–22.
2. Бабанський Ю. К. Оптимізація навчально-виховного процесу / Ю. К. Бабанський. – К.: Радянська школа, 1982. – 208 с.
3. Барбіна Т. С. Класифікація форм позакласної роботи та їх місце в системі географічної освіти / Т. С. Барбіна // Науковий вісник Миколаївського національного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 3(16). – С. 110–115.
4. Біда О. А. Краєзнавчий принцип у навчанні географії / О. А. Біда // Географія та основи економіки в школі. – 2015. – № 8. – С. 4–8.
5. Бібрік В. В. Методика навчання географії в загальноосвітній школі : навчально-методичний посібник / В. В. Бібрік. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. – 408 с.
6. Боднар С. В. Методика використання географічних квестів у навчанні / С. В. Боднар // Педагогічний альманах. – 2019. – Вип. 45. – С. 160–165.
7. Бойко В. М. Географічне краєзнавство як засіб патріотичного виховання учнів / В. М. Бойко // Географія та туризм : науковий вісник. – 2017. – Вип. 41. – С. 101–105.
8. Вербицький В. В. Позашкільна освіта : навчальний посібник / В. В. Вербицький. – К.: Слово, 2010. – 304 с.
9. Вітченко А. О. Методологічні основи географічних досліджень : монографія / А. О. Вітченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – 287 с.
10. Вішнікіна Л. П. Формування професійної компетентності вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти : монографія / Л. П. Вішнікіна. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 350 с.

- 11.Вороніна Г. Л. Педагогічні умови організації позакласної роботи в сучасній школі / Г. Л. Вороніна // Педагогічні науки. – 2020. – № 2. – С. 45–50.
- 12.Гавриш І. І. Інтелектуальні ігри та квести у позакласній роботі з географії / І. І. Гавриш // Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. – 2020. – № 3. – С. 150–156.
- 13.Голуб Г. С. Польові дослідження в системі географічної підготовки вчителів / Г. С. Голуб // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2022. – № 1(451). – С. 121–127.
- 14.Горошко Н. А. Методика організації гурткової роботи з географії / Н. А. Горошко // Географія та економіка в сучасній школі. – 2019. – № 5. – С. 45–50.
- 15.Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. – URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas> (дата звернення - 01.11.2015).
- 16.Дітюк В. І. Географічні вечори та олімпіади як епізодичні форми позакласної роботи / В. І. Дітюк // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2018. – № 3. – С. 101–106.
- 17.Дмитрук О. В. Географічні екскурсії як форма організації навчальної та позакласної роботи / О. В. Дмитрук // Проблеми сучасної педагогіки. – 2015. – № 5. – С. 89–94.
- 18.Дмитрук Ю. В. Дидактична модель позакласної роботи з географії : дис. ... канд. пед. наук / Ю. В. Дмитрук. – К., 2020. – 235 с.
- 19.Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р. Методика викладання географії в основній і старшій школі : навчальний посібник / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – К.: Освіта, 2014. – 368 с.
- 20.Кондратенко Л. А. Методика проведення шкільних географічних конференцій / Л. А. Кондратенко // Науковий вісник Волинського

- національного університету. Серія: Географічні науки. – 2021. – № 10. – С. 130–135.
21. Костриця М. Ю., Ободовський О. Г. Природно-географічне краєзнавство : навчальний посібник / М. Ю. Костриця, О. Г. Ободовський. – К.: Вища школа, 2005. – 240 с.
22. Крамаренко Т. В. Квест-технологія як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів / Т. В. Крамаренко // Педагогічний альманах. – 2018. – Вип. 39. – С. 147–153.
23. Кузьменко О. В. Навчально-польова практика як інструмент формування практичних навичок / О. В. Кузьменко // Географія та основи економіки в школі. – 2016. – № 5. – С. 15–19.
24. Кушнір Н. А. Диспути, вікторини та конкурси в позакласній роботі / Н. А. Кушнір // Педагогічний пошук. – 2019. – № 1(101). – С. 60–65.
25. Левченко О. М. Методика організації географічних експедицій у загальноосвітній школі : дис. ... канд. пед. наук / О. М. Левченко. – К., 2019. – 215 с.
26. Лисенко Л. О. Використання місцевого матеріалу в позакласній роботі з географії / Л. О. Лисенко // Наукові праці К-ПНУ імені Івана Огієнка. Серія: Географічні науки. – 2017. – Вип. 34. – С. 112–117.
27. Маруняк О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства / О. В. Маруняк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 256 с.
28. Масляк П. О. Географія України : навчальний посібник / П. О. Масляк. – К.: АртЕк, 2015. – 416 с.
29. Мироненко В. К. Методика проведення географічних тижнів та декад у школі / В. К. Мироненко // Географічна освіта : науковий журнал. – 2015. – № 3. – С. 78–84.
30. Паламарчук Л. Б. Методика викладання географії : навчальний посібник / Л. Б. Паламарчук. – К.: Вища школа, 2004. – 367 с.

- 31.Петренко І. В. Діяльнісний підхід у навчанні географії : теоретичні засади та практична реалізація / І. В. Петренко // Педагогічні інновації. – 2017. – № 1. – С. 70–75.
- 32.Погорєлова Н. С. Дидактичний потенціал позакласних заходів з географії / Н. С. Погорєлова // Молодий вчений. – 2016. – № 11. – С. 458–461.
- 33.Родіонова В. П. Розвиток пізнавальної активності учнів засобами позакласної роботи / В. П. Родіонова // Теорія і методика навчання. – 2019. – Вип. 21. – С. 110–116.
- 34.Руденко Л. Г. Методичні основи географічного моделювання / Л. Г. Руденко. – К.: Наукова думка, 2004. – 190 с.
- 35.Свириденко О. В. Місце позакласної роботи у формуванні цілісного світогляду школярів / О. В. Свириденко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. – 2021. – Вип. 2. – С. 165–170.
- 36.Сеймор П. Географічні квести : методика та практика застосування / Р. Сейmour ; пер. з англ. – К.: Шкільний світ, 2021. – 96 с.
- 37.Стельмах Г. Г. Теоретичні основи формування пізнавальної активності учнів / Г. Г. Стельмах. – К.: Радянська школа, 1981. – 152 с.
- 38.Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1974. – 288 с.
- 39.Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6–9 класи. – К.: МОН України.
- 40.Топузов О. М. Методологічні основи географічної освіти в школі / О. М. Топузов. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 320 с.
- 41.Хільченко В. М. Методичні вимоги до організації навчально-дослідницьких експедицій / В. М. Хільченко // Географія та основи економіки в школі. – 2018. – № 7. – С. 10–14.
- 42.Шербан О. М. Позакласна робота з географії : теорія та методика / О. М. Шербан. – Чернівці : Рута, 2016. – 280 с.

43. Яценко В. П. Краєзнавство у системі шкільної географічної освіти / В. П. Яценко. – К.: Освіта, 2015. – 160 с. № 7. С. 10–14.